

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LVIII–LIX. (2019–2020)

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2019–2020

ANNALES MUSEI DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LVIII–LIX.

MISKOLC
2020

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
BÉKÉSI GÁBOR–JAKAB MÁTYÁS ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
TÍMÁR TAMÁS

ISSN 0544–4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Dobrik István, P. Fischl Klára, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva, Kuklay Antal, Kulcsár Gabriella,
Kunt Gergely, Raczky Pál, Tabajdi Gábor, Tringli István

Angol fordítás:
Dúró Tímea, Medve Csaba, Módis Péter, Tóth Arnold és a szerzők

Borítóképek (balról jobbra):

1. Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Kovács Sarolta zongoraművésznő portréja, 1910.
(Jeszenszky Géza tulajdona)

Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Portrait of Sarolta Kovács, pianist, 1910. (Property of Géza Jeszenszky)

2. A Numizmatikai Társulat által Leszih Andornak adományozott névre szóló emlékérem, 1961.
(Herman Ottó Múzeum, HOM HTD 84.48.56.)

*Commemorative medal awarded to Andor Leszih by the Society for Numismatics, 1961.
(Herman Ottó Museum, HOM HTD 84.48.56.)*

3. Egy parasztcsalád lakodalma: Haraszti István és M. Béres Mária házassági képe, Bódvavendégi, 1937. Veres József felvétele (Herman Ottó Múzeum, HOM Gynsz. 15/2012)

A Wedding of a Peasant Family: Marriage photo of István Haraszti and Mária M. Béres, Bódvavendégi, 1937. Photo by József Veres (Herman Ottó Museum, HOM Gynsz. 15/2012)

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató
A kötet megjelenését gondozta: TT Play Kft., Tímár Tamás, Debrecen

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
JAKAB Mátyás András–SIMON László <i>Leszih Andor emlékezete</i>	11
RÉGÉSZET	
CSENGERI Piroska–P. FISCHL Klára–HAJDÚ Melinda– LÁTOS Tamás–PUSZTAI Tamás–TÓTH Krisztián <i>Mezőkeresztes–Lapos-halom újkőkori településének roncsolásmentes kutatása</i>	19
P. FISCHL Klára–KOÓS Judit–MENGYÁN Ákos–SOMOGYI Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Részekből egész</i>	41
B. HELLEBRANDT Magdolna <i>A Gáva-kultúra föld- és vízivára Prügy–Tökföldön</i>	65
SZÖRÉNYI Gábor András–PUSZTAI Tamás et al. <i>Hét metszet a Hernád folyó völgyéből.</i> <i>Az M30-as Miskolc–Kassa autópálya építését megelőző régészeti feladatellátás és kutatás</i>	103
CSENGERI Piroska–KERTÉSZ Gabriella Nikoletta <i>A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2015–2016-ban</i>	149
TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>A gombaszögi pálos kolostor</i>	191
GYULAI Éva <i>Pulszky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai az angliai emigrációban</i> <i>(Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN Máté <i>A vármegye vezére. Borbély–Maczky Emil főispáni szerepfelfogásának alakulása</i> <i>a két világháború között</i>	243
KIS József <i>A Virág-ügy. Konceptió eljárás a miskolci jobboldali szociáldemokraták ellen</i>	253

GÁL Máté	
„Lobkovitz László megyei főelőadó úr ellen panasszal fordulok Elnök úrhoz.”	
<i>Zavarok az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki működésében</i>	269
SURÁNYI Béla	
<i>Fejezetek a hazai állattenyésztés-politika történetéből (1867–1989)</i>	281
NÉPRAJZ	
BODNÁR Mónika	
<i>Üvegnegatívok Bódvavendégiből 3. Egy parasztcsalád lakodalma</i>	305
MŰVÉSZETTÖRTÉNET	
HAJDÚ Ildikó–KÁKÓCZKI András	
<i>Művészet, önkéntesség, múzeum.</i>	
<i>Fejezetek a képzőművészethez kapcsolódó civil szervezetek miskolci történetéből</i>	323
HAJDÚ Ildikó	
<i>Matyó asszony Miskolcon. Sóváry János szobrának története</i>	341
PIRINT Andrea	
<i>Arckép és önarckép. Dr. Nagy Róbert orvos-műgyűjtő portréja</i>	355
VÁMOSI Katalin	
<i>A tiszaiújvárosi Patrona Hungariae Római Katolikus Templom építéstörténete</i>	371
KÖZLEMÉNYEK	
SZAKÁLL Sándor	
<i>Aragonit utáni opál átalakok a tarcali dácsit köfajtából</i>	389
HAZAG Ádám	
<i>Vésett pengéjű kardok a Herman Ottó Múzeum történeti fegyvergyűjteményében</i>	393
HIDEG Ágnes	
<i>Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979).</i>	
<i>Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához</i>	409
KURUCZ Ádám	
„Messze vagyok tőled rózsám, Aradon.”	
<i>Radeczky Lajos szakaszvezető katonakönyve</i>	419
PRÓKAI Margit	
<i>Mérföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében</i>	445
VIGA Gyula	
<i>Szabadfalvi József és a kézművesség kutatása</i>	453
Szerzői útmutató	461

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i>	9
JAKAB, Mátyás András–SIMON, László <i>In memory of Andor Leszih</i>	11
ARCHAEOLOGY	
CSENGERI, Piroska–P. FISCHL, Klára–HAJDÚ, Melinda– LÁTOS, Tamás–PUSZTAI, Tamás–TÓTH, Krisztián <i>Non-destructive research of the Neolithic settlement at Mezőkeresztes–Lapos-halom</i>	19
P. FISCHL, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina <i>Vatta–Téshalom – Assembling the whole from its parts</i>	41
B. HELLEBRANDT, Magdolna <i>Hillfort and water fortress of the Gáva-culture at Prügy–Tökföld</i>	65
SZÖRÉNYI, Gábor András–PUSZTAI, Tamás et al. <i>Seven sections from the Hernád Valley. The archaeological research project prior to the construction of the M30 motorway between Miskolc–Kassa</i>	103
CSENGERI, Piroska–KERTÉSZ, Gabriella Nikoletta <i>Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2015–2016</i>	149
HISTORY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>The Pauline Monastery of Gombaszög</i>	191
GYULAI, Éva <i>The drawings of Terézia Pulszky and Malwida von Meysenbug made in emigration to England (Ventnor and surroundings, Isle of Wight, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN, Máté <i>The leader of the county. The development of Emil Borbély-Maczky's conception of the role of count between the two World Wars</i>	243
KIS, József <i>The Virág-affair. Conceptual trial against the right-wing social democrats in Miskolc</i>	253

GÁL, Máté	
<i>"I complain to Mr. President against the county's Chief Executive László Lobkovitz."</i>	
<i>Disruptions in the regional operation of the State Ecclesiastical Office.....</i>	269
SURÁNYI, Béla	
<i>Chapters from the history of Hungarian animal husbandry policy (1867–1989)</i>	281

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika	
<i>Glass negatives from Bódvavendégi, Part 3. A wedding of a peasant family.....</i>	305

ART HISTORY

HAJDÚ, Ildikó–KÁKÓCZKI, András	
<i>Art, volunteering, museum. Chapters from the history of non-governmental organizations</i>	
<i>related to the fine arts in Miskolc</i>	323
HAJDÚ, Ildikó	
<i>"Matyó" mother in Miskolc. The story of the sculpture by János Sóváry</i>	341
PIRINT, Andrea	
<i>Portrait and self-portrait. Portrait of doctor-art collector dr. Róbert Nagy</i>	355
VÁMOSI, Katalin	
<i>The history of the construction of the Roman Catholic Church Patrona Hungariae in Tiszaújváros</i>	371

PROCEEDINGS

SZAKÁLL, Sándor	
<i>Opal pseudomorphs after Aragonite from the Tarcal Dacite quarry.....</i>	389
HAZAG, Ádám	
<i>Swords with engraved blades in the historical weapon collection of the Herman Ottó Museum.....</i>	393
HIDEG, Ágnes	
<i>Sarolta Kovács, pianist (1891–1979).</i>	
<i>Information on the life of the spouse of János Miskolczy-Simon / László Thurzó Nagy.....</i>	409
KURUCZ, Ádám	
<i>"I am far from you my rose, in Arad." Manuscript military book of Lajos Radecky</i>	419
PRÓKAI, Margit	
<i>Milestones in the history of public libraries of Miskolc</i>	445
VIGA, Gyula	
<i>József Szabadfalvi and the research of handicrafts</i>	453
<i>Author's guide.....</i>	461

MEZŐKERESZTES–LAPOS-HALOM ÚJKŐKORI TELEPÜLÉSÉNEK RONCSOLÁSMENTES KUTATÁSA

Csengeri Piroska^a – P. Fischl Klára^b – Hajdú Melinda^a – Látos Tamás^c –
Pusztai Tamás^c – Tóth Krisztián^c

^a Herman Ottó Múzeum, Miskolc

^b Miskolci Egyetem BTK, Történettudományi Intézet, Miskolc

^c Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Örökségvédelmi Igazgatóság, Budapest

Absztrakt: A dolgozat a Mezőkeresztes-Lapos-halom neolitikus dombján végzett roncsolásmentes kutatások bemutatására vállalkozik. A lelőhely az AVK késői időszakához kapcsolható települési domb, rétegtani viszonyai még nem tisztázottak. A geofizikai felmérések alapján sűrűn beépített, mesterséges határolóvonallal körbevett terület. Tipológiailag az északi Szakálhát és a korábbi Szilmeg név alatt elkülönített csoportok leletanyaga áll legközelebb az itt bemutatotthoz, néhány jellemvonás pedig már a késői neolitikum irányába mutat. A lelőhely körüli táj mesterséges kialakítására utaló adatok a tudatos térhasználatot bizonyítják.

Kulcsszavak: neolitikum, Szakálhát, Borsodi-Mezőség

A LELŐHELY

Mezőkeresztes (ÉK-Magyarország, Borsodi-Mezőség) déli határában, a Lator-patak (névváltozatok: Tardi-ér, Nád-ér) partján található a Lapos-halom (*1. kép*). A Lapos-halom egy 120x130 méter alapterületű, környezetéből 2,20 méterre kiemelkedő markáns települési halom. Tetején háromszögelési pont található, területét szántják. A lelőhelyet az 1990-es években jelentette be Fekete Katalin gimnáziumi tanuló a Herman Ottó Múzeumnak.¹ A terület helyszíni szemléje² (Koós 1991) és régészeti lelőhelyjegyzékbe vétele (azonosító: 16070) után azonban 2019-ig nem történt régészeti kutatás a lelőhelyen. A legújabb kutatások felszíni leletanyagai alapján a Lapos-halom egy, a neolitikum időszakában lakott település volt.

A lelőhelyet 2019 májusában roncsolásmentes módszerekkel vizsgáltuk. A felszíni kutatás időpontjában a területen 10–12 cm magas kukorica állt, mely a munkákat még nem hátráltatta. Az eddig elvégzett vizsgálatok az alábbi fázisokból állnak össze:

- történeti térképek összegyűjtése és elemzése,
- archív légifelvétel összegyűjtése és elemzése,

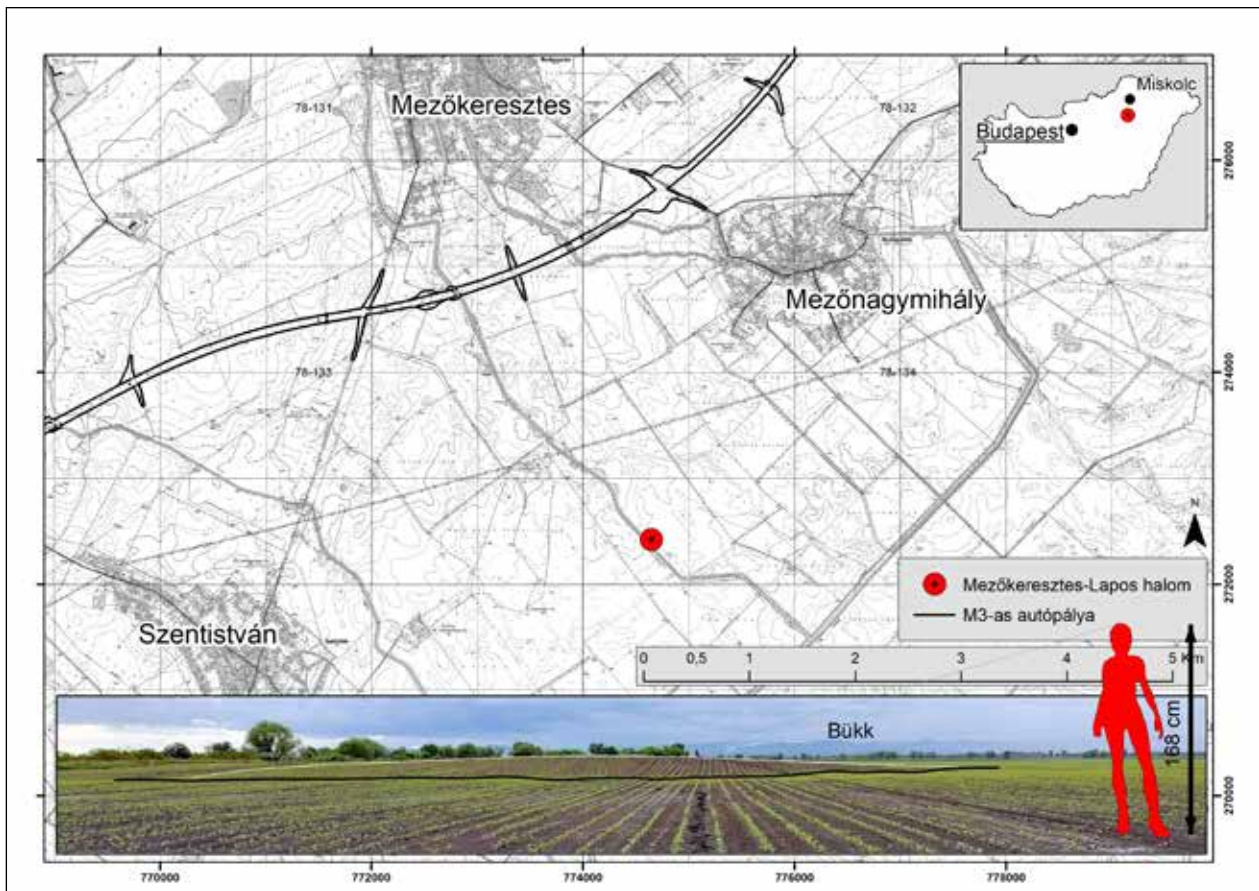
- fotó 3D-modell készítése drónfelvételek alapján,
- ebből ortofotó generálása,
- ebből DDM generálása,
- a központi magterület geofizikai felmérése,
- extenzív terepbejárás módszerekkel, felszíni leletek alapján a település lehatárolása,
- tipológiai vizsgálattal a lelőhely korának meghatározása,
- régészeti adatok alapján a lelőhely egykori településhálózatba történő integrálása.

TÖRTÉNETI TÉRKÉPEK ELEMZÉSE

A Magyarország északi részén található Bükk hegység déli peremét alkotja a hegység fő tömegétől merőben eltérő geológiai felépítésű hegyláb felszín, a Bükkalja. Az itt fakadó vízfolyások az Alföld felé futnak le, és szabdalják fel a valamikori egységes, elegyengetett, a síkságba fokozatosan belesimuló felszínt, melynek északi részét Borsodi-Mezőségnak nevezik. A Borsodi-Mezőség déli szélét a Tisza folyó határolja. A Bükk hegységből induló, a Borsodi-Mezőségen áthaladó

1 HOM Rég. Ad. 2220-91

2 HOM Rég. Ad. 2221-91

1. kép. A kutatási terület elhelyezkedése

Fig. 1. Location of the research area

patakok, mielőtt elérik a Tiszát, egy nagy kiterjedésű, mocsaras térségbe érkeznek, melynek létrejötté és táplálása is hozzájuk fűződik. E Bükkből induló, és a borsodi síkságot átszelő patakok vonalához igazodtak az őskor jelentős részében az egykori települések (2. kép).

A Tardi-ér, melynek partján a lelőhely található, ugyanezt az utat futja be. Tard felett a Mély-völgytől keletre, a Felső-szorosnál ered, és a jelenlegi, vízrendezés utáni állapotában Mezőnagy Mihálytól D-re a Csincsébe fut bele – így része az Eger–Laskó–Csincse-vízrendszernek. A vízrendezés előtt azonban a Lapos-halom környezetének vízrajzi viszonyai jelentősen eltértek a maitól.

A Borsodi-Mezőségnek ezen a területén található vízfolyásokat a 19. században, valamint a II. világháború után szabályozták. Ez az oka, hogy míg a kéziratok térképek és katonai felmérések (3. kép 2–4; 4. kép) térképlapjai a lelőhelyet a Tardi-ér jobb partján, a nyugati oldalán ábrázolják, jelenleg az a patak bal partján, a keleti oldalon található. A Mezőkeresztes határát mutató 1852-es kataszteri térképen még az

eredeti folyásirányt láthatjuk,³ egy 1889-es kataszteri térképen a Nád-érnek viszont már a szabályozott vonala került ábrázolásra.⁴ Az a vízrajzi állapot, melynek alapján ma bal parti helyzete van a halomnak, a 19. század közepén jött létre.

A terület eredeti vízrajzi rekonstrukciójához jól használható Mezőkeresztes falu határának 1756-os,⁵ 1767-es (4. kép 1), valamint 1800-ból származó⁶ kéziratok térképe,⁷ a 19. század elején készült II. katonai felmérés (3. kép 3), valamint a Tisza folyó szabályozásához 1857-ben készült térkép⁸ (4. kép 2).

Az 1756-os és 1767-es kéziratok térképeken a Lapos-halom magasságában ágazik ki a Nád-érből keletre egy rövid vízfolyás. A Nád-ér a Lapos-halom után nem sokkal eltűnik, a tőle délre zöld színárnyalattal jelölt terület neve: Lodcsagó (=Locsogó) föld.

3 MNL S 78–79. téka – Mezőkeresztes 1–13.

4 MNL S 78–79. téka – Mezőkeresztes 14–61.

5 MNL S 11. No. 830:63.

6 OSZK TK 1203

7 MNL S 11. No. 830:66.

8 MNL S 101. No. 896

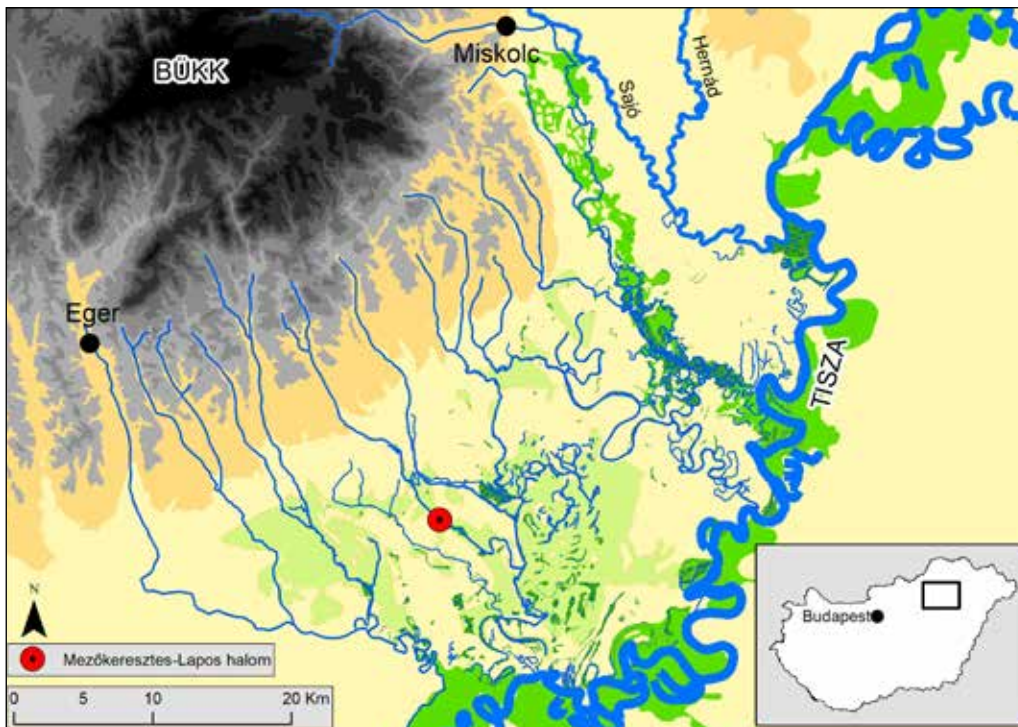
Az 1857-es térképen a Kis-Locsogó nevű vízfelületbe fut be a Nád-ér. A II. katonai felmérés ezen a területen egybefüggő vízzel borított felszínt ábrázol. Az 1:10000-es EOVS térképszelvényen a Lapos-halomtól DK-re a Nagy-Locsogó, majd a Hegyes-halomtól délre a Keresztesi-nagy-gyep dűlőnév található. Vagyis a Nád-ér a Csincse vízgyűjtő területéhez tartozó, a Borsodi-Mezőség középső részére kiterjedő, alacsony fekvésű, a mai napig gyakran magas vízállású mocsaras területbe csatlakozott.

E vizenyős területtől nyugatra a Lapos-halom és a Hegyes-halom mellett azonban több térkép is utat ábrázol. Ilyen például az I. katonai felmérés, mely nem a vízfolyást, hanem az utat emeli ki a területen. Ez az út nyugatról határolja a Borsodi-Mezőség mocsaras középső részét, és az elpusztult Montaj középkori település helye mellett vezet át rajta a Tisza vonaláig. Vagyis a Lapos-halom települését alapító közösségek egy kiemelt földrajzi helyet választottak lakóhelyül – egy patak mentén, egy vizenyős, száraz lábbal járhatatlan terület peremén. Azon kiemelkedéseket, melyek alapjai voltak az itt létrejött őskori településeknek, a történelmi korokban út is összekötötte egymással. Feltehető, hogy az őskorban is használt, a hegylábi régiót a Tiszával összekötő útvonal mentén jöttek létre azok a

települések, melyek rendszerébe a Lapos-halom is tartozik. A Lapos- és Hegyes-halmok által meghatározott vonaltól keletre szintén egy mélyebben fekvő vizenyős terület rekonstruálható az eddig bemutatott térképek alapján. Vagyis mindkét halom a megtelepedésre és közlekedésre egyedül alkalmas É–D irányú sávban található.

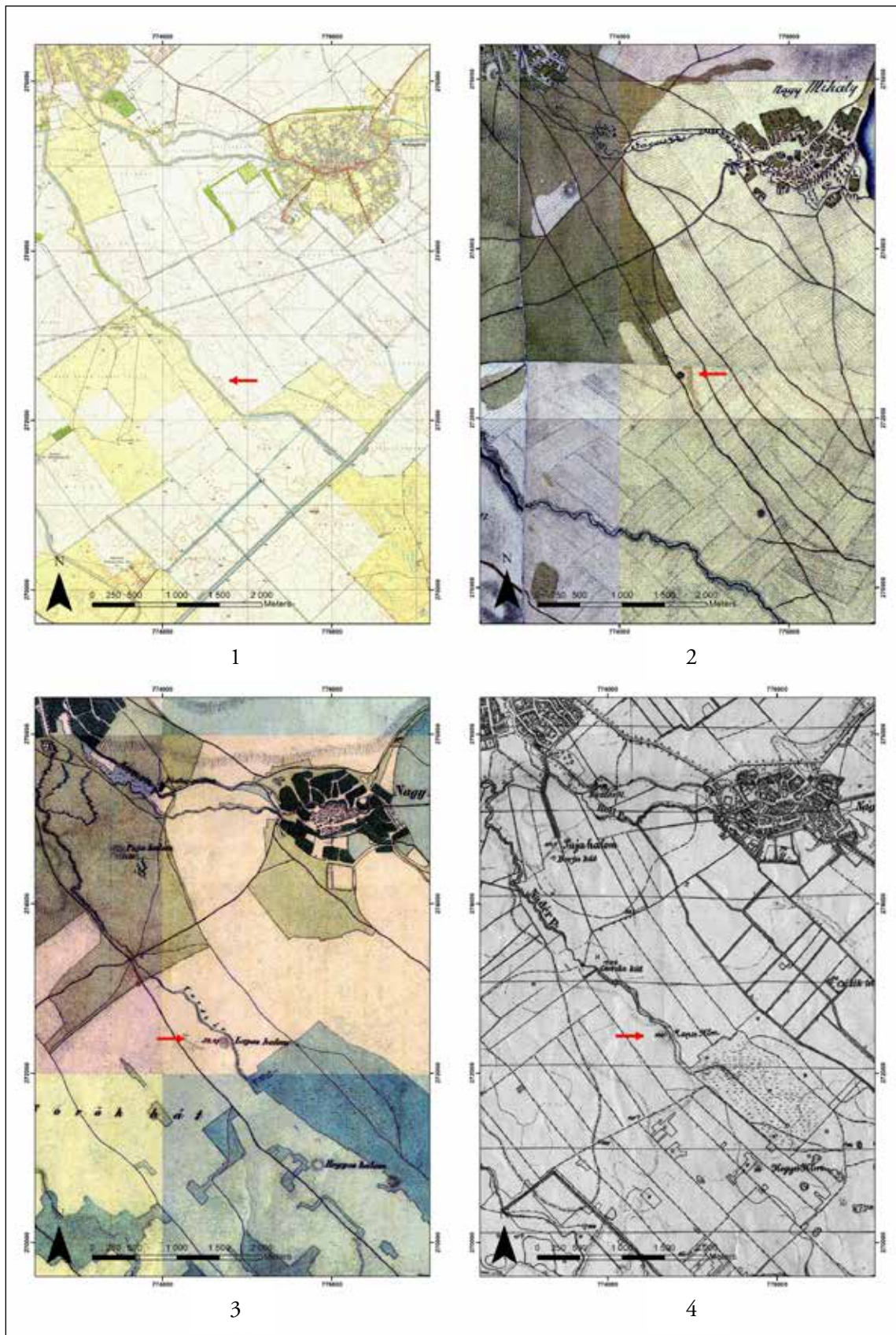
A Lapos-halomtól DK-re 1800 méterre található Hegyes-halomot szisztematikus régészeti kutatás eddig szintén nem érintette. Kalicz Nándor és Makkay János az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának (a továbbiakban AVK) fiatalabb fázisába vagy a szilmei csoportba sorolt leletanyagot említi a területéről (KALICZ–MAKKAY 1977, 142, Kat.-Nr. 237). A Hegyes-halom (azonosító: 80975) felszínén Seres Nándor természetvédelmi ör gyűjtött 2011-ben AVK kerámiát. Mindezek alapján nem kizárt, hogy a Lapos-halommal egyidejű településről van szó. Kutatása a jövő feladata.

Elsősorban az 1857-es kéziratos térképen figyelhető meg, hogy miközben a patak a lelőhelytől északra és délre a szokásos meanderezéssel halad át a síkságon, addig közvetlenül a Lapos-halom előtt kétszer is derékszögben törve vezet az útja, egy téglalap három oldala mentén. A település és a folyó medrének ez a kapcsolata a későbbi elemzések kapcsán fontos szerephez jut.

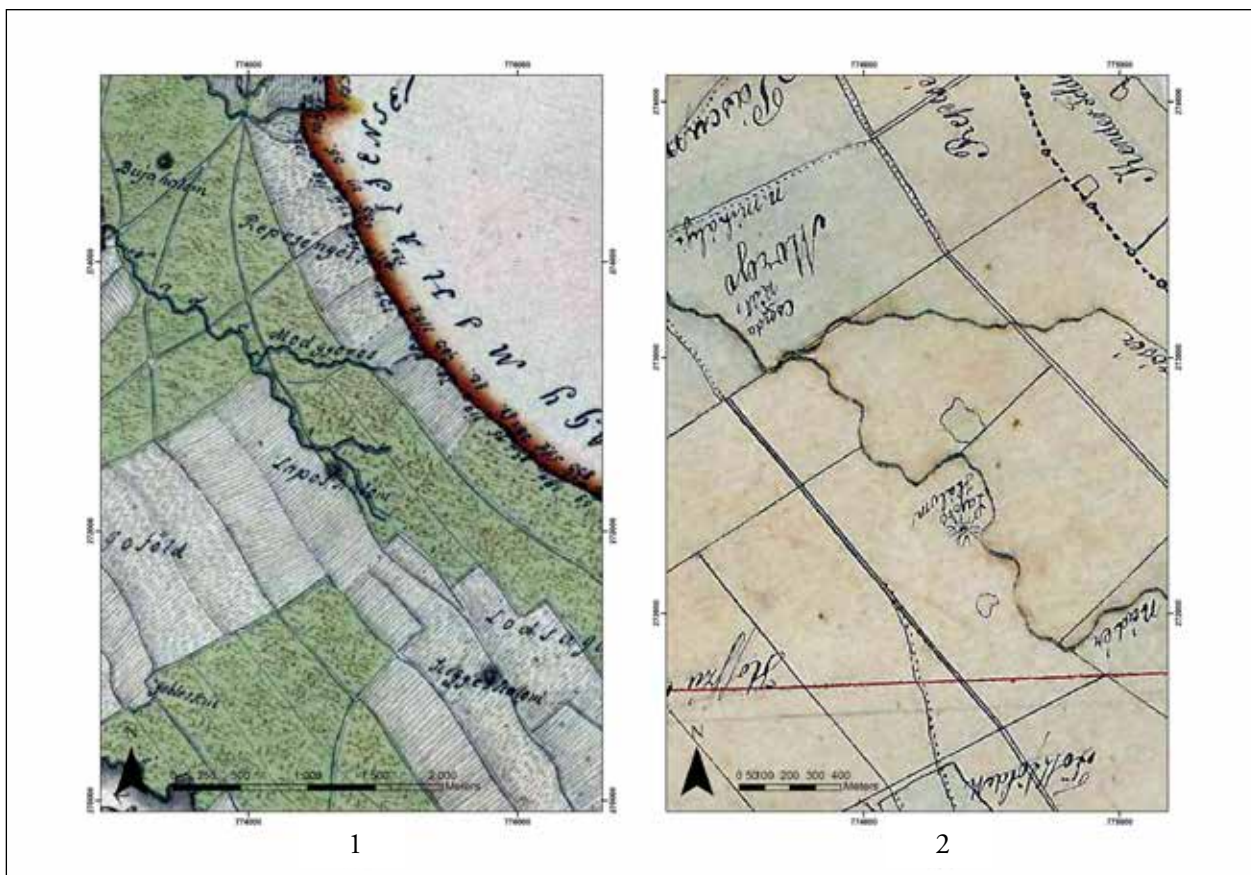

2. kép. Mezőkeresztes-Lapos-halom a Borsodi-Mezőség történelmi térképek alapján rekonstruált, vízrendezés előtti állapotát mutató térképén

Fig. 2. Mezőkeresztes-Lapos-halom on the reconstructed map of Borsod Plain based on historical maps before the water regulation

3. kép. Mezőkeresztes-Lapos-halom az EOV térképlapon (1), az I., II. és III. katonai felmérések térképlapjain (2–4)
 Fig. 3. Mezőkeresztes-Lapos-halom on the EO map sheet (1), and on the maps of I., II. and III. military surveys (2–4)

4. kép. 1: Kivágat Mezőkeresztes falu határának 1767-es kéziratós térképi ábrázolásából. 2: Kivágat a Tisza folyó szabályozásához 1857-ben készült kéziratós térképlaplóból

Fig. 4. 1: Cut-out from the 1767 manuscript map representation of the border of Mezőkeresztes village. 2: Cut-out from a manuscript map sheet made in 1857 for the regulation of the river Tisza

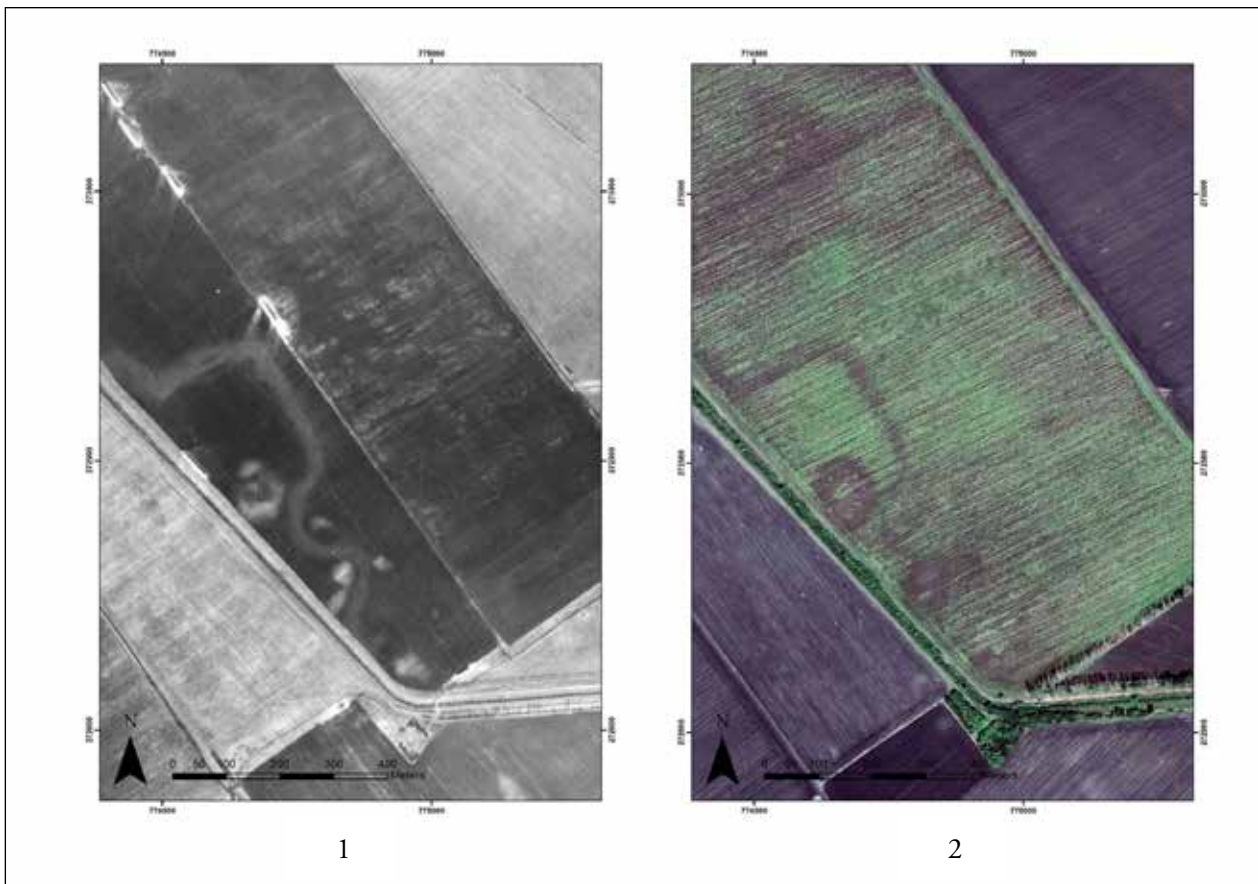
LÉGIFELVÉTELEK ELEMZÉSE

A történeti térképekkel egy térinformatikai rendszerbe illesztett archív (1976, 5. kép 1) és jelenkori (5. kép 2) légifelvételeken látható mintázatok jól mutatják a Tardi-patak folyószabályozás előtti medrének nyomvonalát.

A Lator-patak forrása a Bükkalján, Cserépváralja településtől ÉK-re található. Csak úgy, mint a többi, a Bükk hegl lábán fakadó vízfolyás, ez is a hegység fő tömegét alkotó karbonátos felépítésű, leginkább fennsík helyzetben lévő kőzetek és a hegl lábát alkotó többnyire riolitos, dácitos rétegek határán ered. Ennek oka, hogy az erősen karsztosodó, kiemelt helyzetben lévő karbonátos kőzetek a felszín alá vezetik le a csapadékvíz jelentős részét, az így összegyűlt víztömeg pedig a kőzethatáron bukkan ismét a felszínre források formájában. A patak ezután a Bükkalja fent említett vulkanikus kőzeteibe bevágódva éri el az Alföld peremét, és vált át fokozatosan meanderező medertípusra, miközben 130 méteres szintkülönbséget tesz meg a

forrásvidéktől a torkolatig, ahol is a Csincset táplálja.

A Lator-patak szabályozása után jelenleg csak Tardtól északra folyik természetes mederben, az alföldi szakaszon már mesterséges környezetben szeli át a településeket és szántókat. A jelenlegi és archív légifotókon azonban nyomozható az egykori természetes meder futása, több helyen a környezeténél bujább növényzet jelzi a valamikori átvágott mederszakaszokat, illetve a szántóföldeken is felfedezhetők a korábbi meanderek nyomai, hiszen ezek a ma már beszántott területek jóval alacsonyabb humusztartalmúak környezetüknél, így világosabb színükkel kitűnnek abból. A Lator-patak egy klasszikus meanderező vízfolyás volt a szabályozása előtt, a hegl lábánál a síkságra lépve hordalékszállító képessége lecsökken, ettől kezdve a lebegtetett hordalék szállítása az uralkodó, a patak megkezdte az ellentétes irányú kanyarpárok kialakítását szinusoidális alakban (TÍMÁR–TELBISZ 2005). A külső kanyarívek folyamatosan pusztulnak, míg a belsők épülnek, ennek következtében a kanyarulatok folyamatosan fejlődnek, és a torkolat felé

5. kép. 1: Mezőkeresztes-Lapos-halom 1976-os légifotója. 2: 2009.09.05 Google Earth felvétel
 Fig. 5. 1: Aerial photograph of Mezőkeresztes-Lapos-halom from 1976. 2: Google Earth image from 2009.09.05

vándorolnak, újabbak alakulnak ki. A vízfolyás ennek ellenére stabil állapotban van, a munkavégző képessége és a szállított hordalék mennyisége egyensúlyban van egymással (TÍMÁR 2005).

Leginkább Mezőkeresztestől nyugatra látható jó példa az egykori meder futására, amely alapján tipizálhatóvá is válik: eszerint a Lator-patak a 3A típusba tartozott a szabályozás előtt, amit kis hullámhossz (azonos irányú kanyarok csúcspontjának távolsága) és nagy amplitúdó (ellentétes irányú egymást követő kanyarok csúcspontjának távolsága) jellemez (LÓCZY 2011). Tehát sűrűn követik egymást a kanyarulatok, és viszonylag széles területen kanyarog a patak (6. kép). Ezen a mederszakaszon az is látszik, hogy már a szabályozás előtt is levágtak kanyarokat, lerövidítve ezzel a patak útját. Ugyanakkor az szintén feltűnő, hogy ilyen rövid szakaszon több helyen olyan morfológiai helyzet állt elő, hogy már természetes úton is lefűződött volna több kanyarulat; több szomszédos kanyarív gyakorlatilag már összeér. A folyókanyarulatok természetes úton történő átvágódása általános jelenség ennél a típusú szakaszjellemnél. A vízfolyás alapvetően

mindig egyensúlyra törekszik, és a legrövidebb utat keresi a torkolat felé.

A Lapos-halom közvetlenül a Lator-patak medre mellett található. Jelenleg tőle nyugatra, míg a szabályozás előtt a már említett térképek alapján a lokális kiemelkedéshez viszonyítva keletre folyt a patak. A torkolathoz már igen közel járunk, körülbelül 2 kilométerre innen folyik össze a Csincsével a vízfolyás. A halomtól északra klasszikus meandereket látunk átvágva a szabályozott meder mentén, amelyeket a bujább, természetes növényzet is jelez. A vizsgálati területtől délre, a torkolatig ilyen jellegű egykori természetes mederszakaszt már nem tudunk nyomozni. Az archív és a 2019 tavaszán drónnal készített légifotó alapján azonban a halmot megkerülő és a mai meder irányába tartó egykori szakaszt fedezhetünk fel, ennek futását pedig a már említett történelmi térképek is alátámasztják (7. kép).

Annak ellenére, hogy a terület a szabályozás óta szántóföldi művelés alatt áll, az egykori meder (és maga a halom is) szembeötlően kitűnik a szántóból fakóbb színével, eltérő talajösszetétele és ebből fakadóan

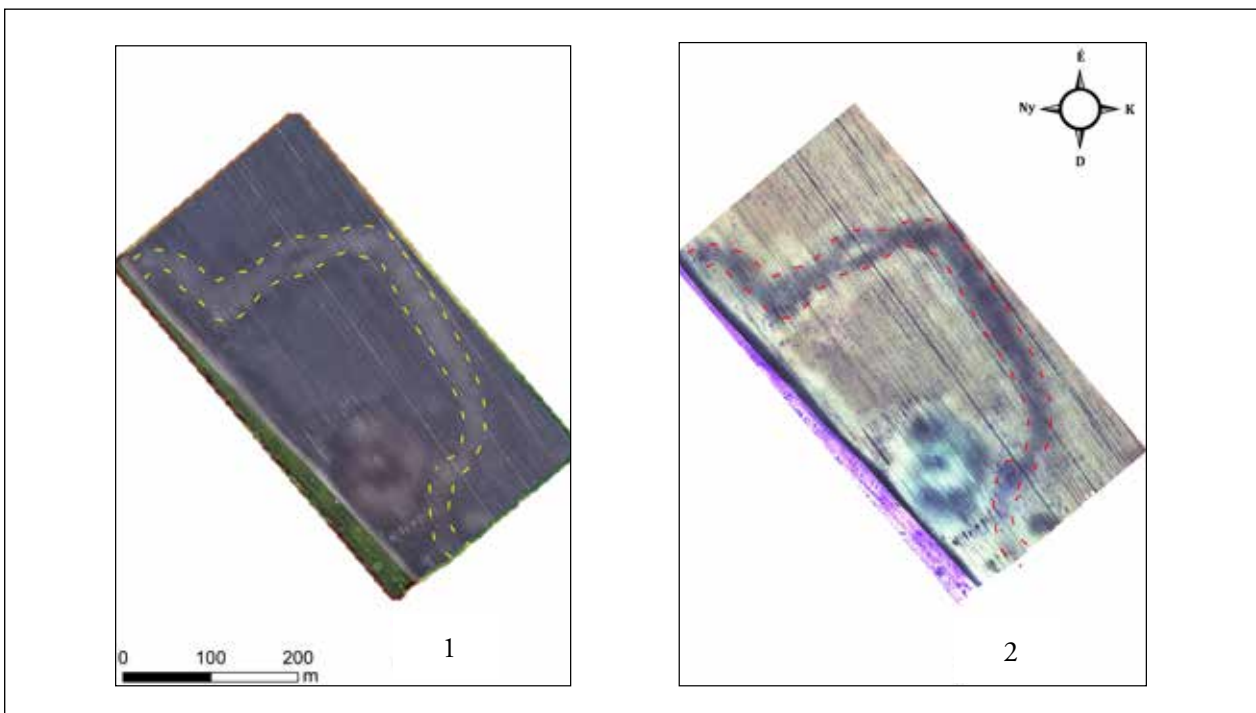

6. kép. A Lator-patak egykori, meanderező medre egy korábbi szabályozás eredményeként levágott kanyarulatokkal, és a mai, teljesen egyenes, mesterséges meder Mezőkeresztestől nyugatra

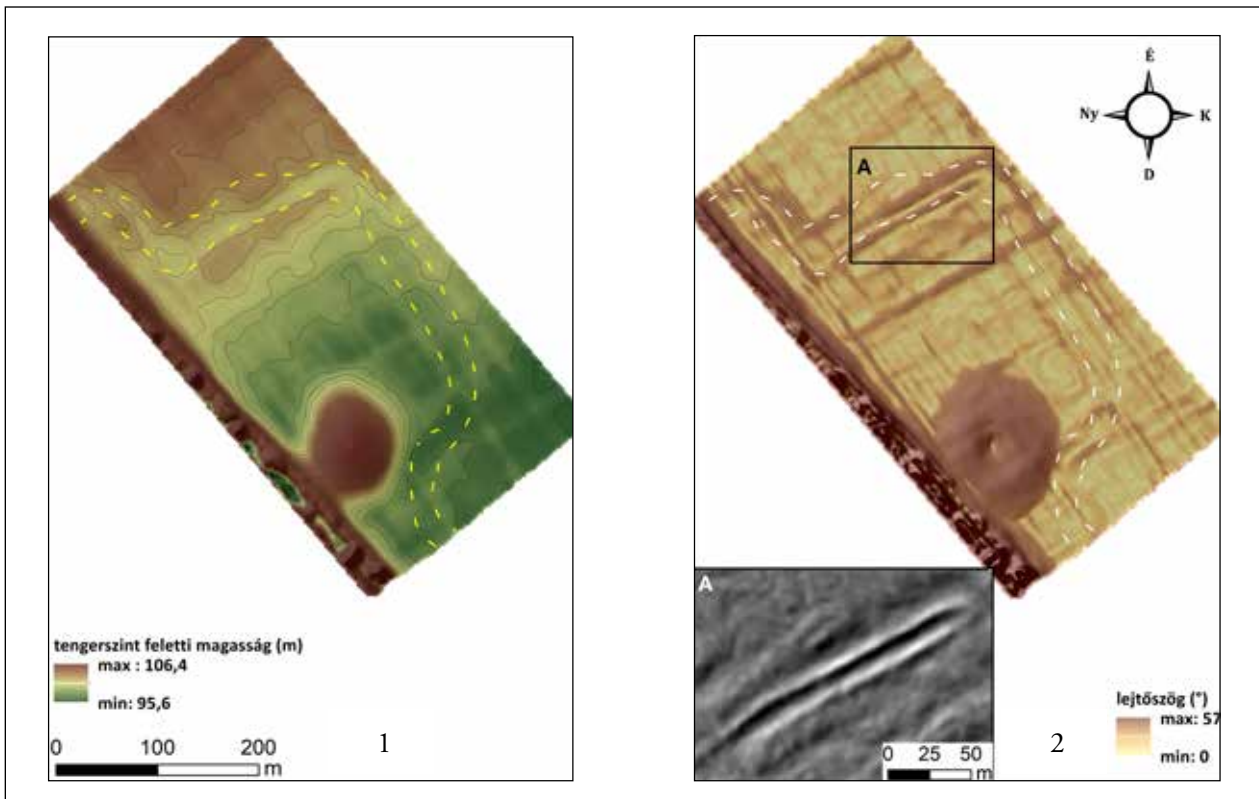
Fig. 6. The former meandering bed of the Lator stream with meanders cut off as a result of an earlier regulation, and today's, completely straight, artificial bed west of Mezőkeresztes

alacsonyabb humusztartalma miatt. Feltűnő azonban, hogy a halmot közel téglalap alakban körbeölelő egykori meder éles, derékszögű kanyarokkal vált irányt, ami felveti annak lehetőségét, hogy nem természetes mederszakaszt látunk a halom környezetében. Amennyiben arra földtani (közettani) hatás nem ad okot, egy vízfolyás természetes úton nem vált irányt sík terepen 90°-os törésekkel. A 6. képen is látható, hogy milyen jellegű, tipikus, íves, hurok alakú meandereket hozott létre szabályozása előtt a patak.

A drónfelvételekből fotogrammetriai eljárás során készített digitális domborzatmodell (DDM) elemzésével (8. kép 1) szintén arra a következtetésre juthatunk, hogy nem természetes mederszakaszt látunk. A térszín csekély mértékben, de a halomtól a valamikori patak felé emelkedik, valamint a DDM-n is megfigyelhető az éles törésekkel futó egykori meder. Egy természetes vízfolyás mindig az optimális utat választja, és a munkavégző képessége, valamint a szállított hordalék közti egyensúlyra törekszik. A domborzatmodellt lejtőszög szempontjából elemezve (8. kép 2) még inkább feltűnő, hogy a halomtól északra-északnyugatra mesterséges mederalakítás történt: a nyílegyenesen futó, derékszögökkel megtörő egykori medret két oldalt töltésszerű, szintén egyenes térszín követi mindkét

7. kép. 1: Drónfelvételekből készített ortomosaik a halmot körbeölelő egykori mederszakaszról. 2: ugyanezen felvétel hamisszínű megjelenítéssel a meder kiemelésének céljából. A Lator-patak légifelvételek alapján rekonstruálható nyomvonalát szaggatott vonal mutatja
Fig. 7. 1: Orthomosaics made from drone recordings of the former bed section surrounding the mound. 2: the same cut-out with a false colour display to highlight the bed. The track of the Lator stream that can be reconstructed from aerial photographs is shown by a dashed line

8. kép. 1: A kutatási terület magassági viszonyait mutató, légifelvételek alapján generált DDM-ből készített szintvonalas térkép a mederszakasz értelmezésével, 2: a DDM-ből generált lejtőszög térkép
 Fig. 8. 1: Contour line map made of Digital Terrain Model (DTM) generated from aerial photographs showing the altitude conditions of the research area with the interpretation of the riverbed section, 2: slope angle map generated from DTM

oldalról. Ezzel szemben a halomtól keletre már egy természetes kanyarív rajzolódik ki. A kivágaton (8. kép 2A) látható, a lejtőszög térképből levezetett ábrán (8. kép 2) egyértelműen kivehető ez a mesterséges struktúra. A vízfolyás feltehetően alapvetően ezen a területen folyhatott, de az itt látottnál kanyargósabb futással, amit kiegyenesítettek. A fenti légifotón (7. kép) a halomtól északra lévő szakaszon mintha egy kis sziget tűnne fel, ami gyakorlatilag egy természetes kanyar átvágása, amelynek a kanyarcúcshoz tartozó szakasza még ma is kivehető – a természetes és a mesterséges meder közti terület mutatkozik úgy, mintha egy kis szigetet látnánk.

A DDM segítségével a lelőhelyről készített metszet (9. kép) azt mutatja, hogy a sík területből kiemelkedő halom körül árok nyomai a felszínen nem láthatók. Az a terület, ahol a kiemelkedés elkezdődik, 120x130 m kiterjedésű, nem teljesen kerek, hanem lekerekített sarkú téglalap alakú, ÉÉK–DDNy tájolású.

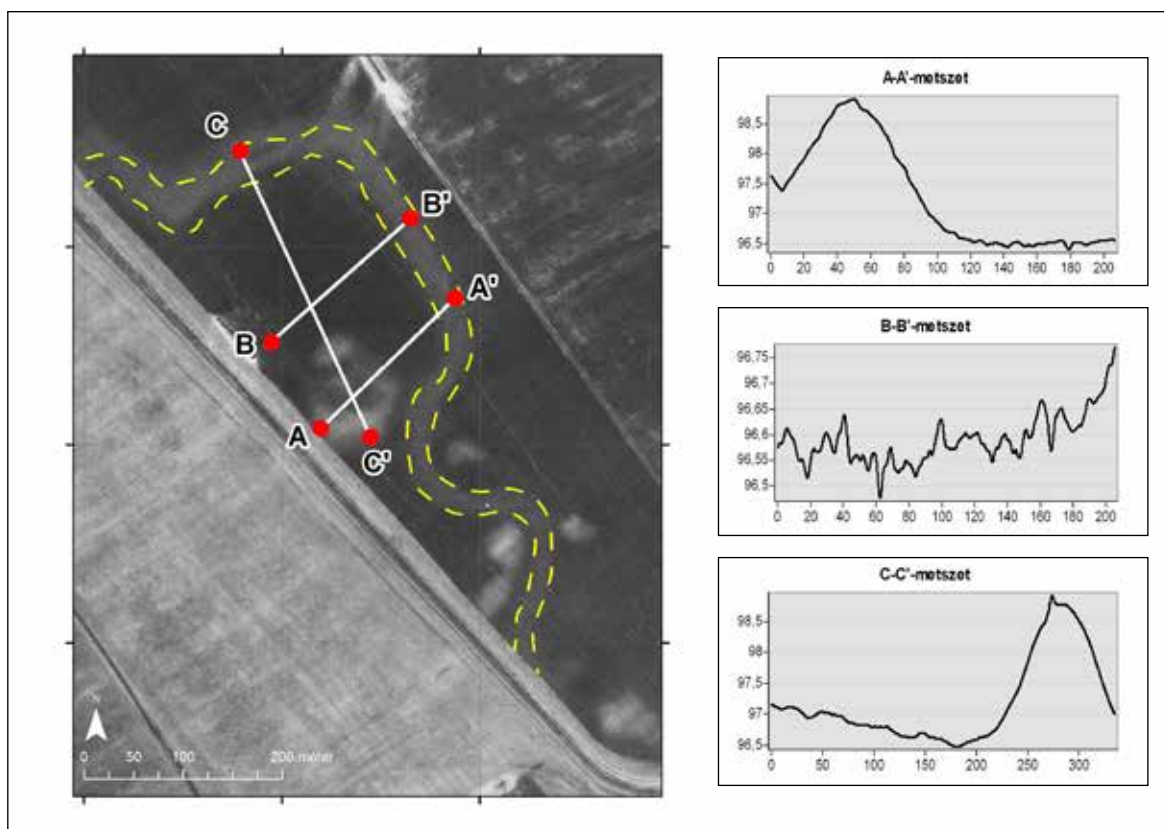
A domb magassága a DDM alapján a domblábi 96,60 méterhez képest 98,80 méter, vagyis 2,2 méterrel magasodik a környezete fölé.

A településtől és az azt téglalap alakban körbevevő – feltehetően mesterséges – ároktól délre a meanderező folyó kanyarulataiban, az archív és recens légifelvételeken (5. kép 1–2) több, a település központi magján is megfigyelhető világos folt látható. Az egyik legmarkánsabb a településtől délre egybeesik az EOV térképen 97,1 méteres magassági vonallal körberajzolt kisméretű kiemelkedéssel. Ilyen karakterű foltokat a patak mai jobb, nyugati partján is találhatunk. E felszíni mintázatok vizsgálata a jövő kutatásának feladata.

GEOFIZIKAI KUTATÁS

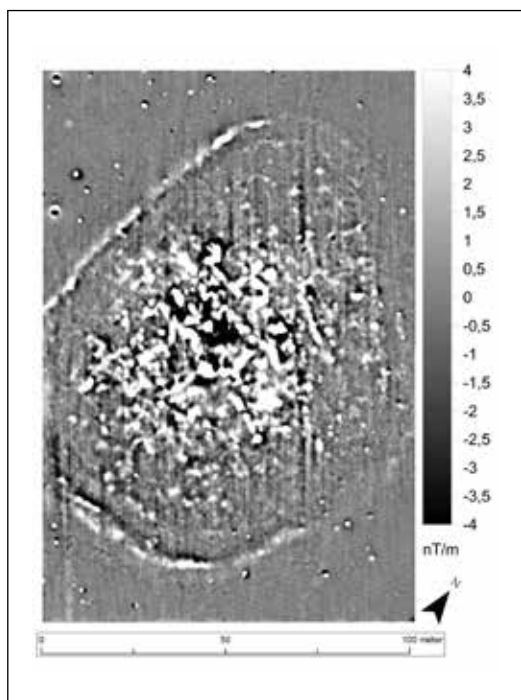
2019. június 2-án a lelőhely területén, valamint közvetlen környezetében, egy 100x150 méter nagyságú, téglalap alakú területen geofizikai kutatást végeztünk (10. kép).

A felmérést a Sensys, MAGNETO® DLM típusú műszerrel végeztük el. A műszer 5 darab FGM-650 típusú fluxgate gradiométer szenzorral rendelkezik, melynek mérési tartománya ± 10.000 nT, felbontásuk

9. kép. A DDM-ből a terület jellemző magassági viszonyait mutató metszetek elhelyezkedése a terület 1974-es légifelvételén. A Lator-patak egykori nyomvonalát a légifelvételén szaggatott vonal jelöli

Fig. 9. The location of the sections of typical elevation conditions generated from the Digital Terrain Model showing in the 1974 aerial photograph of the area. The former trail of the Lator Stream is marked by a dashed line on the aerial photograph

10. kép. A kutatási terület központjának geomágneses felmérése
Fig. 10. Geomagnetic survey of the centre of the research area

kisebb, mint 0.2 nT. A mérés során a szenzorokat egymástól 0.25 méter távolságban helyeztük el. A mintavételi távolságot 0.1 méterre állítottuk. A felmért területről kapott mérési értékek -164 és 104 nT/m között voltak, nem volt kiugró érték.

A geofizikai kutatás eredményeképp az újkőkori település szerkezetéről az alábbiak mondhatók el: a geofizikai felmérésen látható egy vonalas jellegű anomália, mely kb. 4 méter széles, és egy lekerekített sarkú téglalap mentén veszi körbe a települést. Ez az anomáliásor a település nyugati, déli és keleti oldalán jól látható, az északi szakaszain kevésbé tudjuk követni. Az északi szakaszainak lehetséges nyomvonalát még nem mindenütt érintette a geofizikai felmérés, déli részeire pedig a Tardi-patak 20. századi mederáthelyezése során jelentős mennyiségű meddőt deponálhattak.

Az e jelenség által körbevett terület legnagyobb kiterjedése 90x120 méter. Ha feltételezzük, hogy ez a jelenség – árok/paliszád? – a meglévő nyomvonalának szabályos kiegészítésével körbevette a települést, akkor az általa körbezárt terület nagysága 0,97 hektár.

Az árok/paliszád anomáliásor belső oldalán több helyen bipólusos hosszanti anomáliákat lehet

megfigyelni, ami talán égett struktúra jelenlétére utalhat (11. kép, Profil 1). Feltételezéseink szerint az árok belső oldalán álló fa vagy fa-föld konstrukciójú határoló vonal kiégésével keletkezhet ilyen jel. Azonban azt is érdemes figyelembe venni, hogy csak bizonyos helyeken figyelhető meg ez a jelenség, nem az egész kerítőárok mentén.

E határoló vonallal párhuzamosan – elsősorban az ÉNy-i lekerekített sarok területén –, átlag 6 méterrel beljebb szintén látható egy gyenge anomália (11. kép, Profil 2), mely hasonló határoló vonalként értelmezhető. Kronológiai viszonya a külső, erősebb jellel jelentkező anomáliához képest nem meghatározható.

A felmérés alapján az árok/paliszád vonalán bejáratok helyeit nem tudjuk meghatározni. A lekerekített sarkú téglalap alakú területet határoló anomáliáson kívül eső területeken a geofizikai felmérés régészeti jelenségeket nem, csupán a mezőgazdasági művelés során a területre került vas szemét bipoláris anomáliáit mutatta ki.

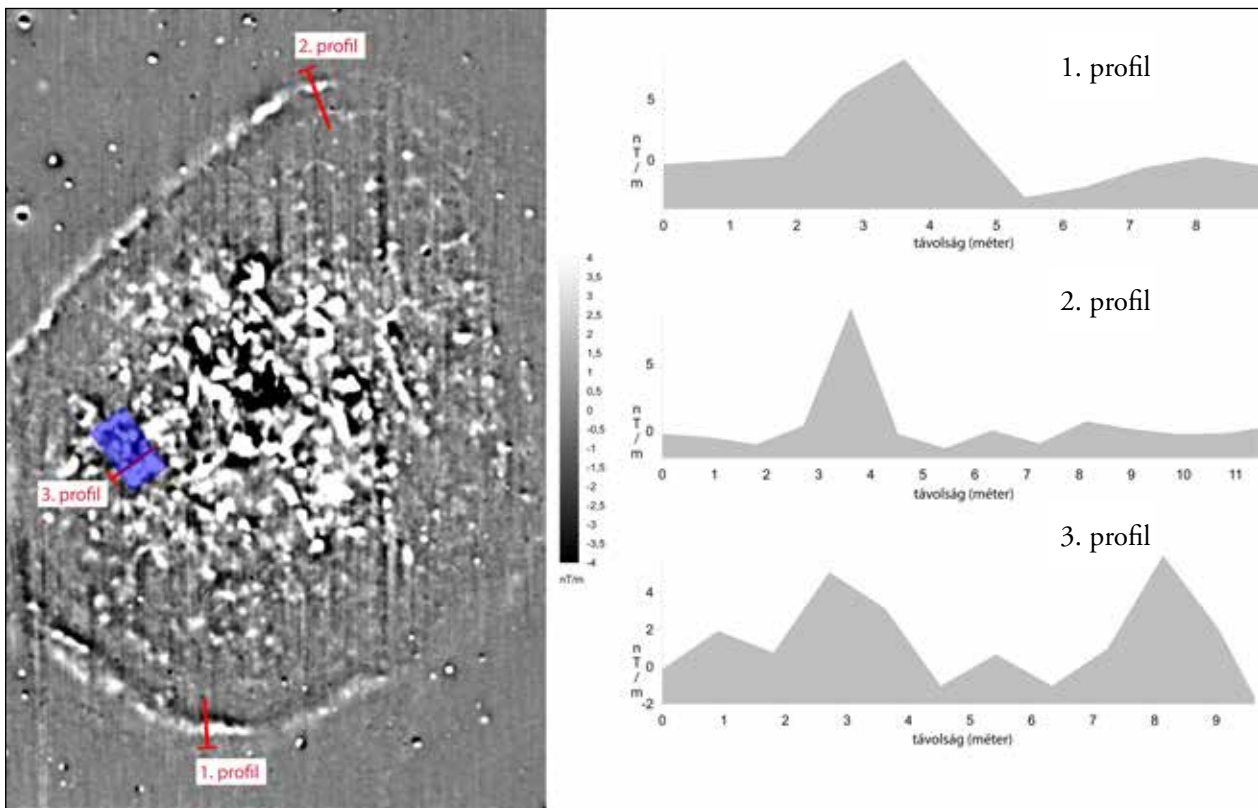
A lekerekített sarkú téglalap alakú területet határoló anomáliáson belső oldala mentén egy 8–13 méter

széles anomáliamentes, üres terület található. Azon belül, a domb közepén pedig egy 90x70 méteres, ÉÉK–DDNy tájolású, anomáliában gazdag területet figyelhetünk meg, melynek közepén egy 60 méter átmérőjű, kerek foltban igen intenzív anomáliákat mutat a magnetométeres felmérés.

A középső, anomáliákban gazdag terület is tagolt. A legsűrűbb intenzitást mutató, 60 méter átmérőjű terület nem az árokkal/paliszáddal körbevett térség közepén, hanem kicsit eltolódva, annak inkább a nyugati felén helyezkedik el. A 90x70 méteres terület lefedő, anomáliában gazdag területen belül pedig szintén vannak üresebb foltok, például a terület ÉNy-i sarkában.

A bipólusos területek és a felszínen gyűjthető és megfigyelhető nagy mennyiségű, erősen átégett paticstörödek egy intenzív égési horizontot jelez a legfelsőbb rétegekben.

A központi, intenzív anomáliákkal jellemezhető terület délnyugati szélén egy NyÉNy–DDK tájolású, téglalap alakú anomáliacsoportot lehet megfigyelni, melynek hossza 12 m, szélessége 6,5 m. Mivel ebben a

11. kép. A kutatási terület jellemző részeinek a geofizikai felmérés adatai alapján készített profiljai. Piros vonalak: a geomágneses felmérés profiljai; Kék téglalap: feltételezett épület

Fig. 11. Profiles of the characteristic parts of the research area based on the data of the geophysical survey. Red lines: geomagnetic survey profiles; Blue rectangle: assumed building

csoportban nem jelentkeztek bipólusos jelek, akár feltételezhetjük itt egy alapárkos épület régészeti nyomát (11. kép, profil 3). Ezen kívül több ÉNy–DK irányú, nagyjából 15 méter hosszú, markáns vonalas anomália azonosítható a területen, ezek azonban önállóan figyelhetők meg. Hosszuk miatt házak oldalfalaiként lennének értelmezhetőek, ha velük párhuzamosan futna hasonló jellegű anomália. A központi terület erős égést mutató felülete nagyjából 23x11 méteres területet fed le. Értelmezése további vizsgálatokig nem egyértelmű. A központi intenzív felület anomáliái alapján esetleg feltételezhető, hogy több, nem egy időben állt építmény nyomait mutatja.

A RONCSOLÁSMENTES KUTATÁSOK ADATAINAK ÖSSZEVEETÉSE

A geofizikai kutatás és a DDM összevetése

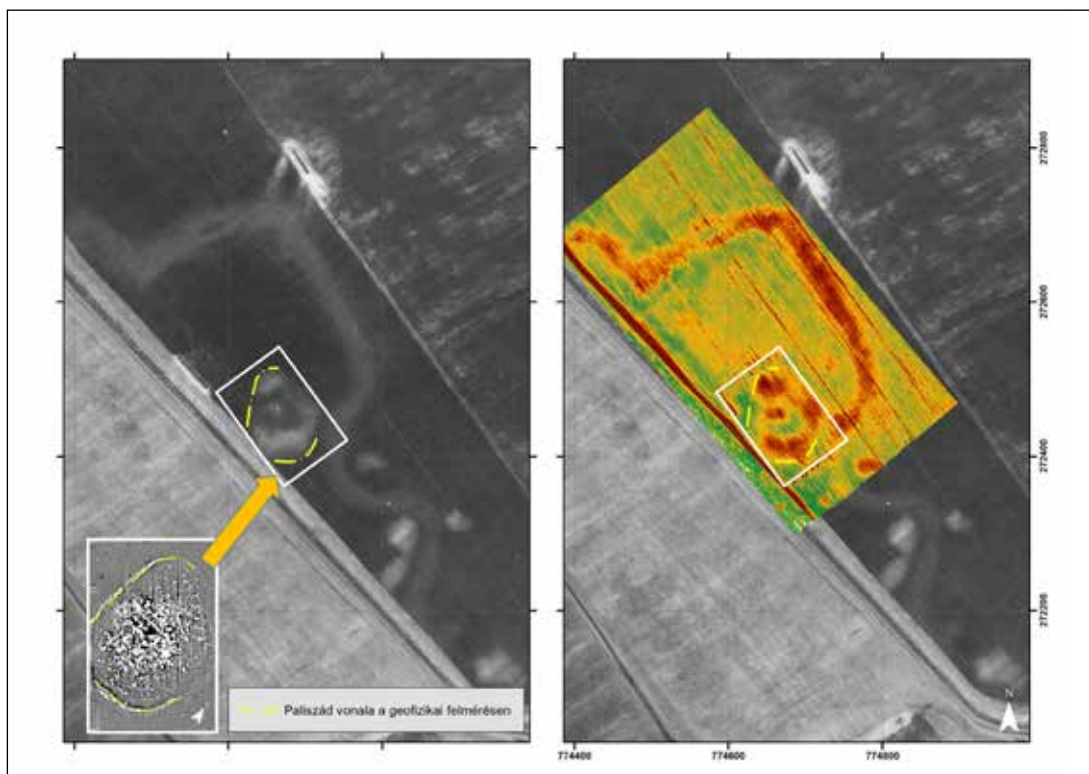
Amennyiben a DDM-ből készült domborzati felméréssel összevetjük a geofizikai felmérésen látható árok/paliszád nyomvonalát, akkor elmondható, hogy az

ezt jelző anomáliásor nem a települést magában rejtő domb lábánál, hanem már a domb oldalában, a sík és az emelkedő terület határától 10-10 méterrel beljebb, de csak 20 cm-es térszínkülönbséggel magasabban húzódik. Ennek oka lehet a meredek oldalú domb eróziója során lehordódott kultúrréteg.

A geofizikai kutatás és a légifelvételeken látható mintázatok összevetése

Az archív és recens légifelvételeken látható mintázatokot jól össze lehet vetni a magnetométeres felmérés elemzésén látható mintázatokkal.

A geofizikai felmérésen megfigyelhető lekerekített sarkú téglalap alakú területet körbevevő mágneses anomáliásávnak (árok/paliszád?) az archív és recens légifelvételeken nincs közvetlen nyoma. Az 1976-os légifelvételen a magnetométeres felmérésen látható 90x120 méteres területen belül, a környezet sötét felszínéhez képest azonban markánsan megváltozik a felszín, amit a fotón részben igen világos, illetve igen sötét felszíni foltok mutatnak. Az is látható, hogy a magnetométeres felmérésen az árokkal/

12. kép. A településmagot körbevevő paliszád (?) geofizikai felmérés alapján meghatározható nyomvonala a kutatási terület 1974-es archív, és 2019-es, drónnal készült légifelvételeire vetítve

Fig. 12. The line of the palisade (?) surrounding the settlement core can be determined on the basis of a geophysical survey projected on the 1974 archive and 2019 aerial photographs of the research area

paliszáddal? körbevett terület É-i sarkában kimutatható, anomáliamentes terület a légifelvételen is elkülönül. Ugyanez figyelhető meg a 2019-es színes drónfelvételen is (12. kép).

A település középpontjától kifelé haladva – ami a magnetométeres felmérésen igen intenzív anomáliákkal fedett terület – a légifelvételen sötétszürke színű területet láthatunk. Innen tovább kifelé haladva a magnetométeres felmérés alapján lehatárolható 90x70 méteres, ÉÉK–DDNy tájolású, anomáliában gazdag terület külső széleit, 20–30 méteres szélességben a légifelvételeken már világos sávok jelzik (12. kép).

A légifelvételek és a magnetométeres felmérés alapján a lelőhely központi, intenzíven használt területe tehát két sávra bontható. Kérdés, hogy a központi terület északi sarkában kimutatható anomáliamentes terület, valamint az 1976-os és 2019-es légifelvételen e területen látható önálló, világos folt által jelzett sziget mit jelöl. Egy későbbi beásás választotta le csak a településmag többi részéről, vagy már az újkőkorban kialakult a településmagnak ez a tagolása?

A drónfelvételeken a Lapos-halomtól északra elhelyezkedő, téglalap alakú területet körbevevő sáv szélessége jól mérhető: 20 méter (7. kép).

AZ EXTENZÍV TEREPBEJÁRÁS EREDMÉNYEI

A település magterületét egymástól 7 méterre elhelyezkedő sávokban jártuk be. Kizárólag azt rögzítettük, hogy a felszínen hol vannak nagy, valamint közepes intenzitásban felszíni leletek, valamint hol fogynak el a felszíni leletek. A település dombján a felszínen előkerülő leletek határa jórészt egybeesett a geofizikai felmérésen lehatárolható 90x120 méteres területtel (12. kép). E területen kívül, az eddig bejárt felszínen nem kerültek elő régészeti leletek.

A légifelvételeken megfigyelhető világos foltok intenzív terepbejárása még nem történt meg.

A településtől 450 méterre délre, a jelenlegi patakmeder éles keleti irányú törése melletti dombon – mely eredetileg a patak túlsó, nyugati partján helyezkedett el – helyszíni szemlénk során kizárólag Árpád-kori leletanyagot gyűjtöttünk a felszínről.

Mindemellett a magterületen belül tipológiai célú leletgyűjtést folytattunk. A felgyűjtött leletanyagot a helyszínen célirányosan a minél nagyobb típusvariabilitás céljából szelektáltuk, hogy a település korát a lehetőségekhez képest pontosan meg tudjuk állapítani.

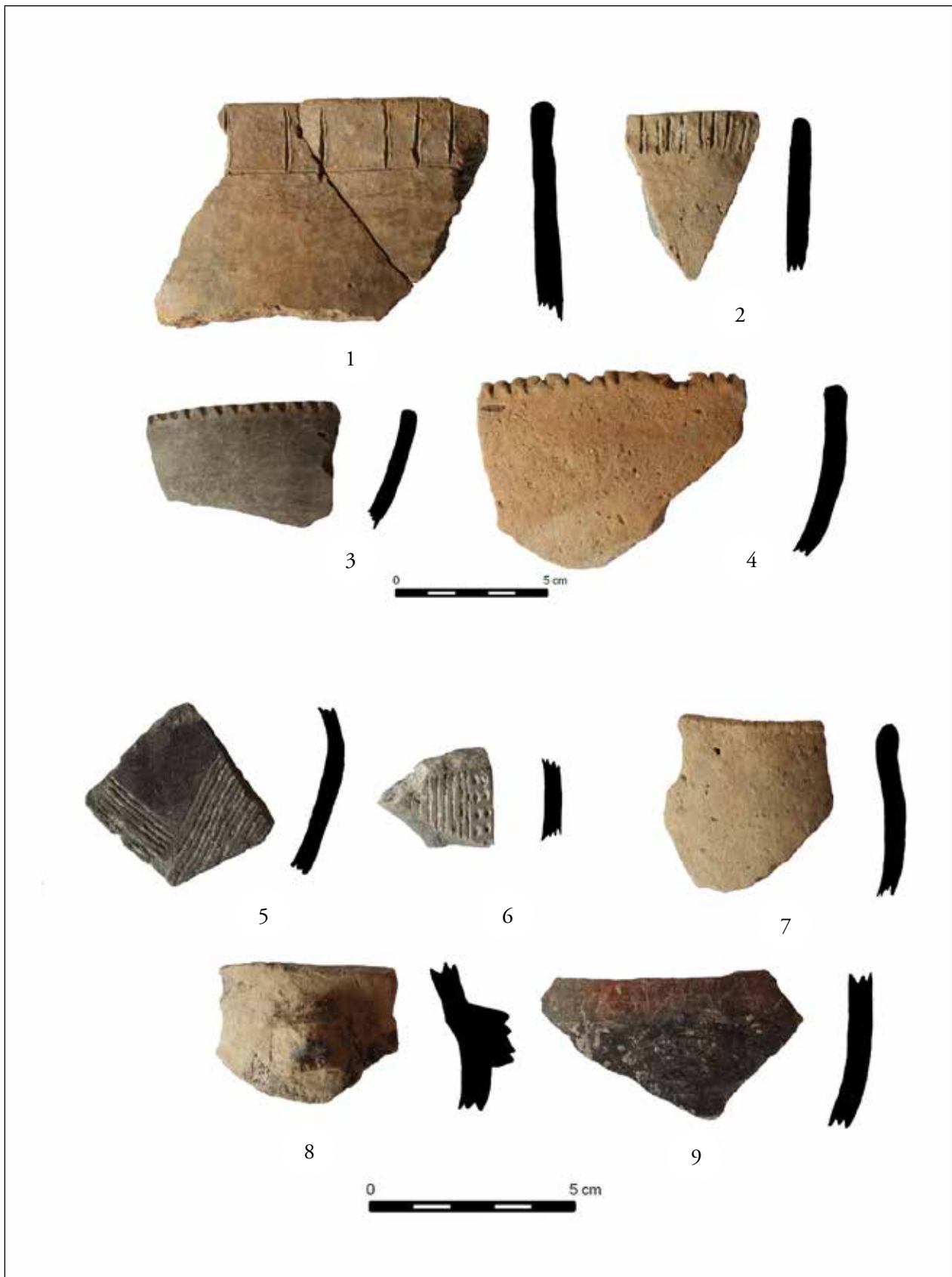
A leletanyag tipológiai elemzése

A roncsolásmentes kutatásokkal párhuzamosan elvégzett extenzív terepbejárás során gyűjtött régészeti leletanyag a középső neolitikum végére keltezhető sajátosságokat mutat.

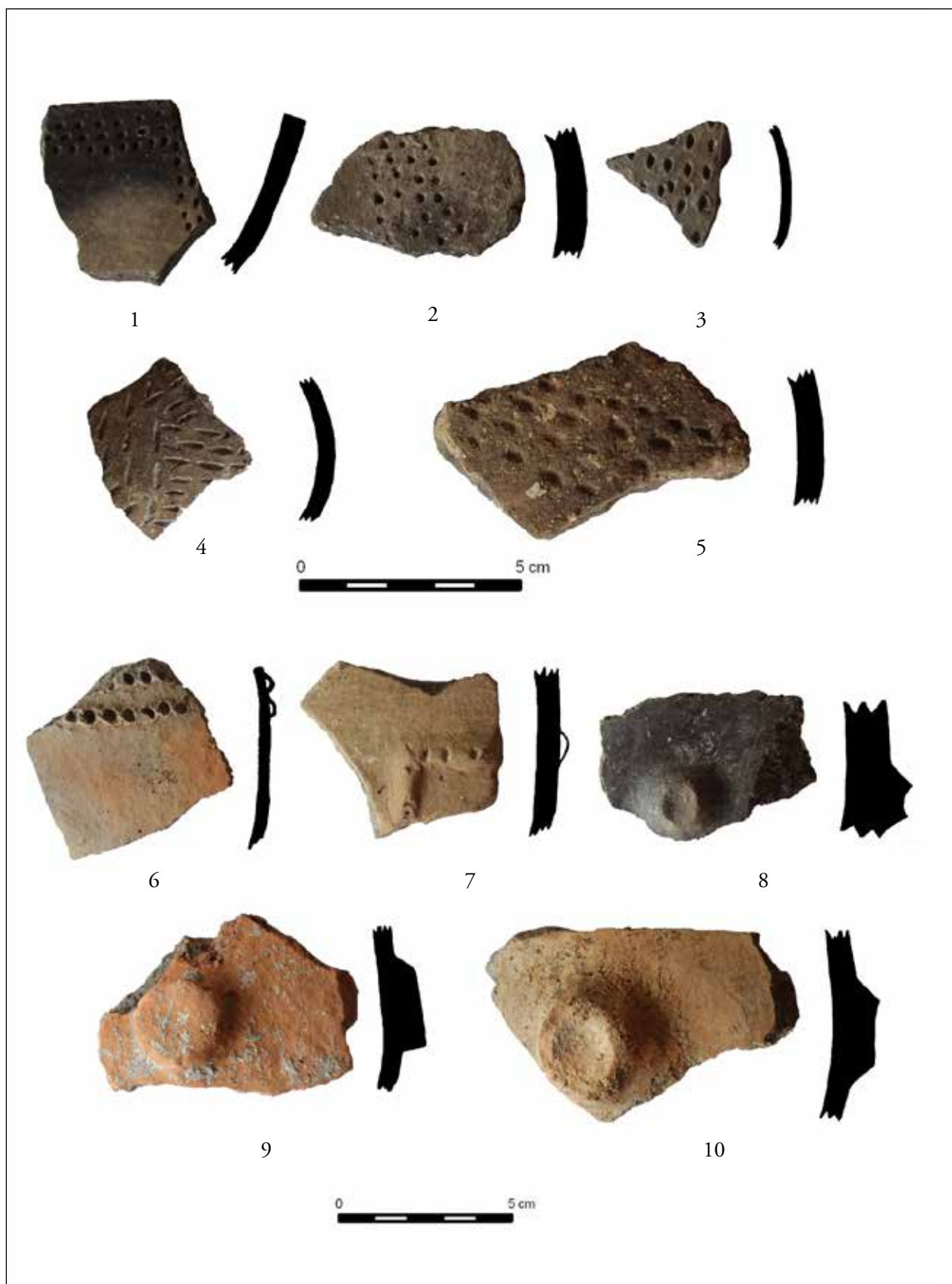
A felszínen igen nagy mennyiségű átégett patics, kerámia, állatcsont, illetve főleg őrlőköveket és csiszolt kővésőket, -baltákat tartalmazó leletanyag található. Jelen előzetes publikációban a gyűjtött leletek közül azokat adjuk közre, melyek a település korának meghatározása szempontjából tipológiai jelentőséggel bírnak.

- Több eltérő kerámiaminőségű, cilindrikus nyaktörredék került elő (zúzott kővel és cserépzúzalékkal soványított törredékek is), peremük alatt hosszú, függőleges bevagdosásokból álló sorral (13. kép 1–2). Közülük egy törredéken a függőleges vonalak lezárásaként vízszintes bekarcolás is látható. A peremen körbefutó, függőleges rovátkolással tagolt bordadísz a (korai) szakálhádi kultúra arcós edényeire jellemző (SEBŐK–KOVÁCS 2009, 84).
- Több mérettartományban kerültek elő, eltérő soványítással (kvarckavicsos, kerámia-zúzalékos, homokos) és eltérő felületkiképzéssel (fényezett, simított, kezeletlen), illetve falvastagsággal előállított félgömb vagy gömbszelet alakú, bevagdosott peremű edények törredékei (13. kép 3–4). Jellemzőek a vékonyfalú, magasra fényezett felületű példányok. Ez a peremtagolás a környező szakálhádi településeken (pl. Mezőkövesd-Nagy-fertő, CSENGERI 2010, 17) és a késői neolitikumban is kedvelt (L. HAJDÚ 2015, 87, Fig. 5–7).
- Nagy számban gyűjtöttünk sűrű bebökődéssorokkal díszített törredékeket (14. kép 1–5). Ezek is eltérő falvastagsággal és soványítással találhatóak. A bebökődések kiképzése lehet szabályos sorokban szabályos pontokból vagy ferdén bebökődött pálcikákkal kialakítva, illetve szabálytalan sorokban, 90 fokban törő mintázatban. Egy esetben a díszítés egy gömbszelet alakú, fényezett felületű, egyenesen levágott peremű edény pereme alatt fut (14. kép 1). A perem mindkét oldala apró bevagdosásokkal díszített. A bebökődésekből álló dísz egy nagyméretű, közúzálékkal soványított, kimonodottan durva felületkiképzésű oldaltörredéken

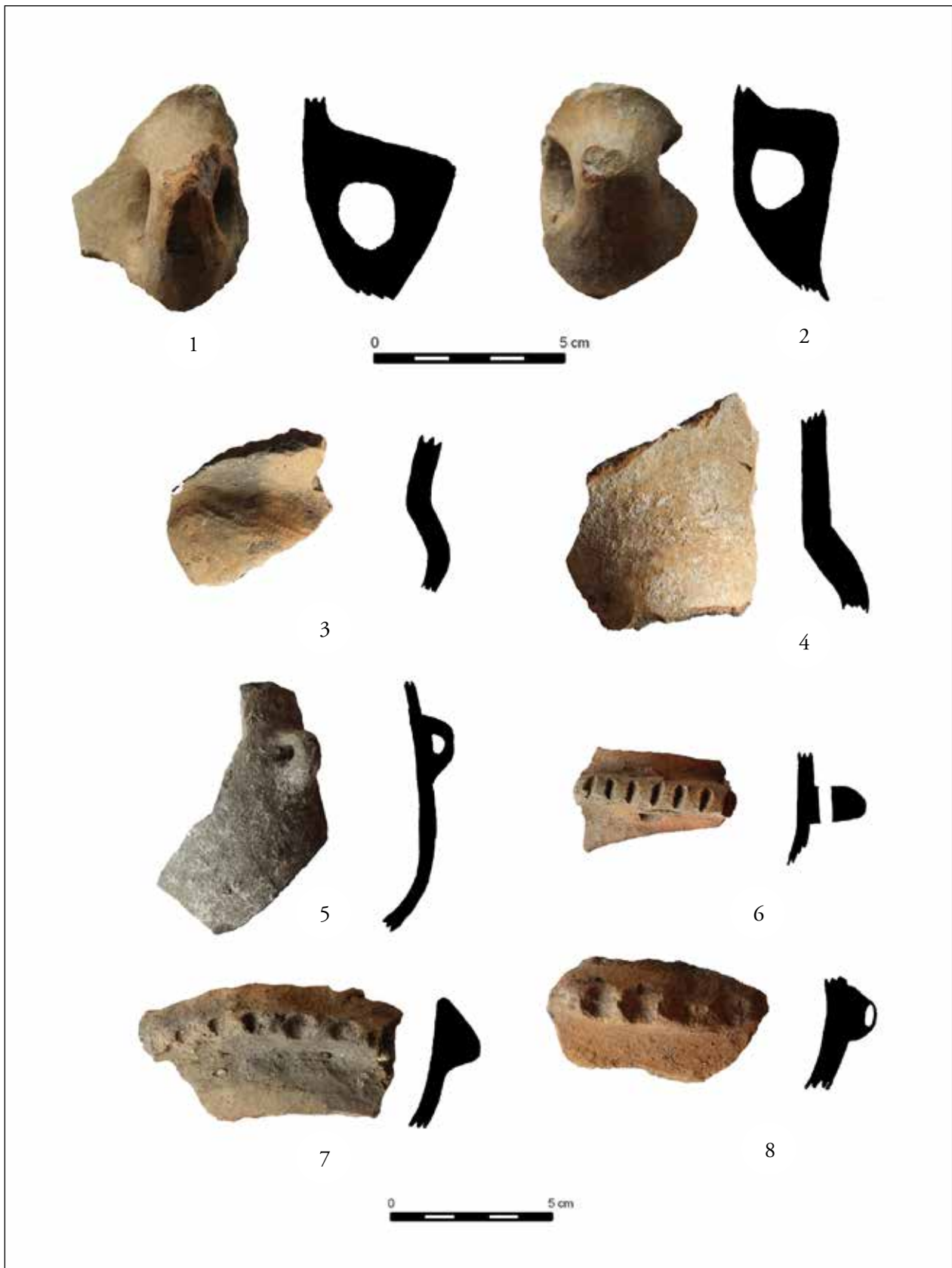
- is megtalálható. Ez a díszítés az egyik vezető motívuma az ún. szilmei csoportnak (KALICZ–MAKKAY 1977, 50–51), de a környező szakálhái településeken is jellemző (az ujjbenyomkodásokból és körömbenyomkodásokból kialakított mintákkal együtt, pl. Mezőkövesd-Nagy-fertő, CSENGERI 2010, 17 és 7. kép 3–7), valamint megtalálható Kompolt-Kistérv kevert leletanyagában is (BÁNFFY 1999, 150 és 98. t. 6, 9–12), a szakálhái magterületről viszont hiányzik.
- Szintén a szilmei csoport egyik vezető díszítőelemeként határozta meg a korai kutatás az ún. hólyagos bütyköket (KALICZ–MAKKAY 1977, 51), melyek azonban a szakálhái kultúra kerámiaanyagában sem ismeretlenek (FÜZESI–FARAGÓ–RACZKY 2017, 23; HEGEDŰS 1985, 38; SZÉNÁSZKY 1979, 76; 1988, 12). E bütyöktípus több példányát is begyűjtöttük a lelőhelyről, melyek többségében nagyméretű, durva felületű, nyakkal ellátott edényekhez tartoznak (15. kép 3–4).
 - A leletanyag másik jellemzője az edények felületén megfigyelhető többszörös, vagy szögben törő, ujjbenyomkodással tagolt bordadísz. Nagyméretű tárolóedényektől kezdve a vékonyfalú, simított felületű, közepes méretű edényekig több példányát figyeltük meg (14. kép 6–7).
 - A felszínen gyűjtött kerámiák között több, a szakálhái és bükki kultúrában jellegzetes fültörődék is megtalálható: a hengeres nyakú edények nyakhajlatában ülő, derékszögű kialakítású, ún. könyökfülek (15. kép 1–2).
 - További jellemző dísz az eltérő falvastagságú és kerámiaminőségű töredékek oldalain megjelenő, kerek, lapos bütyök, számos esetben homorú középkialakítással (14. kép 8–10), mely a szakálhái kerámiaművesség mellett (KALICZ–MAKKAY 1977, 90) megtalálható késő neolitikus leletanyagokban is (pl. Kisköre-Gáton: KOVÁCS 2013, 46. tábla 1, 7, 48. tábla 3, 7, 50. tábla 6, 11; Tiszatardos-Csobaji út mentén: L. HAJDÚ 2015, 9. kép).
 - Több, perem alatt lyuksorral ellátott töredéket gyűjtöttünk, mely díszítés az AVK és csoportjai általános jellegzetessége.
 - Nagy mennyiségben kerültek elő ujjbenyomkodással vagy bevagdosással tagolt hosszúkás bütykök, bordák (15. kép 6, 8).
 - Egészen különleges egy tölcséres profilú nyaktörődék, perem alatti bordával, a bordán és a peremen ujjbenyomkodással (15. kép 7).
 - Kevés, a bükki kultúra kerámiaművességéhez köthető töredéket is gyűjtöttünk a felszínen. Sűrűn bekarcolt vonalas díszítésük a klasszikus bükki fázisra jellemző (13. kép 5–6).
 - Két festett töredék található a leletanyagban. Az egyik egy sötét színű, fényes felületű, ívelt profilú, bekarcolás nélküli darab, mely vörös festéssel ellátott (13. kép 9). Ez a díszítéstípus a szakálhái magterületen ismeretlen (ott a festett fekete sáv fordul elő, pl. Battonya-Gödörösök, GOLDMAN 1984, 31–32; Battonya-Parázstanya, SZÉNÁSZKY 1988, 12), a környező szakálhái települések anyagában viszont gyakori (pl. Mezőkövesd-Nagy-fertő, CSENGERI 2010, 17). A másik egy nyakhajlatban ülő fülindítás körül fekete festéssel ellátott töredék (13. kép 8), melynek párhuzama például Bükkaranyos-Földváról ismert (KALICZ–MAKKAY 1977, Taf. 110, 13). A késő neolitikus leletanyagokon is gyakran megfigyelhető a fülek és bütykök hangsúlyozására is használt fekete festés. Többek között Kisköre-Gát (KOVÁCS 2013, 53. tábla 1, 7–8; 54. tábla 3), Tiszakeszi-Szódadomb (KOVÁCS 2013, 86. tábla 4), Tiszatardos-Csobaji út mentén (L. HAJDÚ 2015, 2. kép 6) lelőhelyek kerámiaanyagában is fellelhető.
 - Profiljuk és anyaguk alapján két további töredék, egy S-profilú bögre (13. kép 7) és egy kis füles csupor (15. kép 5) szintén mutat késő neolit jellemvonásokat.
 - Nagyon kis mennyiségben találtunk a felszínen bekarcolással díszített töredékeket. E pár töredék nem mutatta a tiszai kultúra jellemvonásait.
- Hidro- és limnoszilit, valamint Kárpáti 1-es és 2-es obszidián eszközök és pattintási hulladékok, illetve nagy mennyiségben őrlőkövek alsó és felső részeinek töredékei, és számos csiszolt kőeszköz borította a felszínt.
- A nagyméretű áglyenyomatos paticsötredékek mellett a település teljes felületét morzsásra hullott, átégett paticsréteg fedte.

13. kép. Válogatás a 2019-es felszíni leletgyűjtés anyagából
Fig. 13. Selection from the finds of the 2019 surface collection

14. kép. Válogatás a 2019-es felszíni leletgyűjtés anyagából
Fig. 14. Selection from the finds of the 2019 surface collection

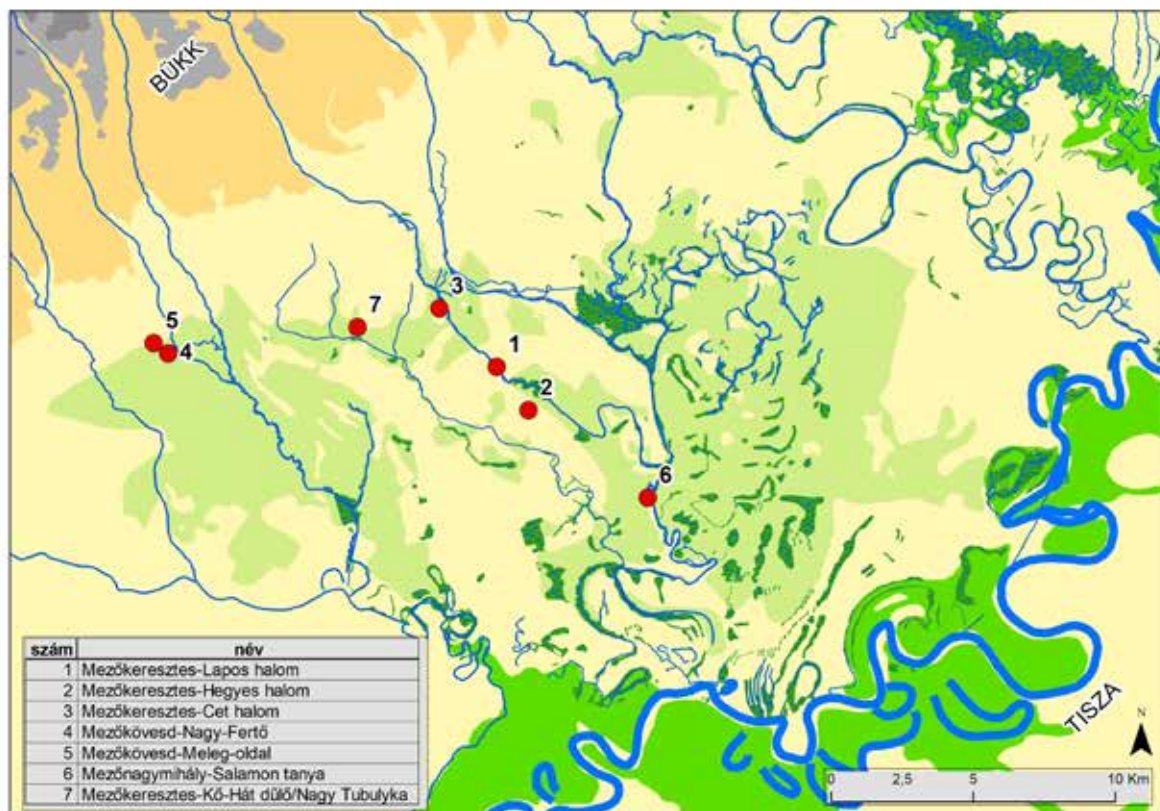
15. kép. Válogatás a 2019-es felszíni leletgyűjtés anyagából
Fig. 15. Selection from the finds of the 2019 surface collection

Mindezen jellegzetességek alapján a Lapos-halmon gyűjtött leletanyag a korábban szilmegi csoport név alatt elkülönített lelőhelyek csoportjával – különösen a Bükkaranyos-földvári, az Eger-kisegedi és a névadó Polgár-Folyás-szilmegi leletanyaggal –, illetve a szakálhái kultúrával mutat a legnagyobb hasonlóságot. A szilmegi csoport önállóságával kapcsolatban a kutatás több fenntartást is megfogalmazott. Az AVK stilisztikai elemzése során Michael Strobel fogalmazta meg először, hogy a „csoport” meghatározás helyett ez a kategória egy bizonyos árutípus megjelölésére inkább alkalmas (STROBEL 1997, 82). A korábban szilmeginek meghatározott leletanyagok a szakálhái és a bükki kultúrák találkozási zónájában találhatók, így értelmezhetők e kontaktzóna sajátos típusú leletanyag-csoportjaként (CSENGERI 2010, 25–27; 2013, 233–238; 2014, 504). Azonban a „szilmegi csoport” legjellegzetesebb ismertetőjegyei (beböködéssorok, ujjbenyomkodással tagolt bordák) általánosan megtalálhatók az AVK késői leletanyagaiban, vagyis inkább kor, mint terület- vagy csoportspecifikus jellemzők (RACZKY–ANDERS 2009, 41, 43).

A néhány jól azonosítható bükki töredék a szakálhái és a bükki kultúrák találkozási zónájaként meghatározható észak-alföldi régióban teljesen megszokott. Mindezek alapján a leletanyagot az AVK IV. fázisába és a legújabb kutatások alapján a szakálhái kultúrába sorolhatjuk. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra a tényre, hogy a bekarcolt spirálminta, mely a szakálhái kultúra legjellegzetesebb díszítőmotívuma, nem található meg az anyagban. Mindez természetesen a csak két alkalommal történt extenzív felszíni leletanyaggyűjtésnek is betudható.

MEZŐKERESZTES-LAPOS-HALOM HELYE AZ EGYKORI TELEPÜLÉSHÁLÓZATBAN

A Borsodi-Mezőség és a Bükk hegylábi régió késő vonaldíszes lelőhelyeit legutóbb Csengeri Piroska foglalta össze. Mezőkövesd-Meleg-oldalról (M3-75. lelőhely) és Mezőkövesd-Nagy-fertőről (M3-76. lelőhely) közölt a szakálhái kultúrához köthető leletanyagokat (CSENGERI 2010), és összegyűjtötte

16. kép. A Mezőkeresztes-Lapos-halom környezetében található, a szövegben említett újkőkori települések a Borsodi-Mezőség történeti térképek alapján rekonstruált, vízrendezés előtti állapotát mutató térképén

Fig. 16. Neolithic settlements in the vicinity of Mezőkeresztes-Lapos-halom on the reconstructed map of Borsod Plain based on historical maps before the water regulation

Borsod-Abaúj-Zemplén megye szakálhái illetve „szil-megi” lelőhelyeit (CSENGERI 2013, lelőhely-adatbázis; CSENGERI 2014, 504). Gyűjtésében a bizonytalan lelőhelyekhez sorolta Mezőkeresztes-Hegyes-halmot, mely a most vizsgált Lapos-halomtól délre 1,9 km-re található, és amelyet Kalicz Nándor és Makkay János szilmei lelőhelyként határozott meg (KALICZ–MAKKAY 1977, 142, Kat.-Nr. 237). E meghatározás a jelenlegi ismereteink szerint a Lapos-halmihoz hasonló típusú leletanyagot jelent. Csengeri P. gyűjtése alapján tovább délre található Mezőnagymihály-Salamon-tanya (Wolf Mária ásatása, 2008; SZÖRÉNYI–WOLF–SIMON 2009; közöletlen leletanyag; CSENGERI 2013, lelőhely-adatbázis), nyugatra 5 km-es távolságban Mezőkeresztes-Kő-hát dűlő/Nagy Tubulyka települése (M3-69. lelőhely, Hellebrandt Magdolna és Koós Judit ásatása, 2000; Koós 2003; 23. és 25. objektum – Csengeri P. meghatározása), északi irányban pedig alig 3 km-re Mezőkeresztes-Cet-halom helyezkedik el (M3-10. lelőhely, Wolf Mária ásatása, 1993–1994, WOLF–SIMONYI 1995; 257. objektum – Csengeri P. meghatározása, leletanyaga közöletlen), hasonló szakálhái leletanyagokkal (16. kép).

A felsorolt szakálhái leletanyagot tartalmazó, és Mezőkeresztes-Lapos-halom mikrorégiójához tartozó neolitikus települések azonban a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján nem feltétlenül egykorúak. Mezőnagymihály-Salamon-tanyán a díszített finomkerámia AVK III, tiszadobi és szakálhái típusú. Mezőkeresztes-Kő-hát dűlő/Nagy Tubulyka lelőhelyen korai bükki stílusú kerámiatöredék található a 25. objektum szakálhái anyagában, míg Mezőkeresztes-Cet-halmon kevert, szakálhái-bükki (klasszikus-késő bükki) stílusú kerámiatöredékek kerültek elő a 257. objektumból. Utóbbi településen egy korábbi horizont is létezett, melyre tiszadobi-kora bükki kerámiastílus jellemző, és melynek anyagában korai(?) szakálhái jellegű darabok is találhatóak. Mindez hangsúlyozza, hogy radiokarbon vizsgálatokra is szükség van annak pontosítására, mely települések lehettek egykorúak Mezőkeresztes-Lapos-halom neolitikus településével.

A legközelebbi ismert késő neolitikus lelőhely Mezőnagymihály-Liba tanya Nyugat (Horváth Antónia ásatása, 2012, HORVÁTH–MISKOLCZI 2019, 67), mely Lapos-halomtól délre, Mezőnagymihály-Salamon-tanyától északra található. A lelőhelyen feltárt nagyméretű gödörkomplexum (s2, s3, s4, s6) leletanyagának formai és díszítésbeli jegyei alapján (gömbös testű és bikónikus csészék, sávós fekete festés, sorba rendezett lencsebütyök, bütyök- és bordadíszek) a tiszai

kultúra korai klasszikus időszakára keltezhető (Tisza I/II, HAJDÚ 2013, XLV. tábla 5–8, közöletlen), amikor is a késő neolitikus közösségek megjelennek a térségben.

Az említett lelőhelyek településtípusáról, kiterjedéséről, belső szerkezetéről sem áll rendelkezésre összehasonlításra alkalmas információ. Az eltérő kutatási okok (optikai kábel vezetése, autópályaásatás...) és a növényzeti fedettség mellett a legtöbb imént említett lelőhely több korszak leletanyagát is tartalmazta, és a szakálhái időszak anyaga csak egy-egy gödörből került elő.

Mindezek alapján az említett szakálhái leletanyaggal rendelkező lelőhelyek jelölik ki a Lapos-halom településének szűkebb térbeli kapcsolatrendszerét, azonban a sok bizonytalanság miatt a közeljövő kutatási feladata lesz e településhálózat adatainak pontosítása.

MILYEN TÍPUSÚ TELEPÜLÉS MEZŐKERESZTES-LAPOS-HALOM?

A Lapos-halom 2,20 méterre kiemelkedő dombja első látásra felveti a kérdést, hogy a lelőhelyet a tell típusú települések közé kell-e sorolni.

A Kárpát-medence késői neolitikumában a Dél-Alföldön, a tiszai kultúra területén jellemző a tell települések létrejötte (KALICZ–RACZKY 1987; GOGALTÁN 2003). A herpályi kultúra területén szintén kialakulnak a tell települések a Berettyó vidékén, azonban jellegükben ezek eltérőek a dél-alföldi telektől (KALICZ 1995).

A Közép-Tisza vidékétől északra csak néhány tell vagy tellszerű település ismert. Ezek közül kiemelkedik Polgár-Csőszhalom, melynek több évtizedes kutatása során annak egyedülálló jellege bizonyított (RACZKY 2019; RACZKY–ANDERS 2010; RACZKY–SEBŐK 2014; RACZKY ET AL. 2014; 2015). Polgár-Bosnyákdomb (RACZKY–ANDERS 2009) a késő neolitikum – korai rézkor átmenetére datálható, két települési réteggel rendelkező, de késő neolitikus térhasználatot mutató települése mellett Hajdúböszörmény-Pródi-domb sorolható még e kategóriába (RACZKY–FODOR–MESTER 2010). Kovács Katalin doktori disszertációjában a Bodroghöz-ből Sárazsadány-Templom-domb és Sáropatak-Vár lelőhelyeket tell-kezdeményként határozta meg, de ezen feltételezés még további kutatást igényel (KOVÁCS 2013, 76). Vagyis az észak-alföldi régióban nem jellemzőek a tell települések. A most vizsgált lelőhely így földrajzi elhelyezkedése miatt is különleges.

A Lapos-halmon talált leletanyag azonban nem késő neolitikus, hanem a középső neolitikum vonaldíszes

kultúrkörével, annak késői fázisával, a szakálhái kultúrával mutat rokonságot. A tiszai kultúra tell településeinek kialakulásakor jellemzően a vonaldíszes kultúra szakálhái csoportjának leletanyaga található a rétegsor alján. Azaz a vonaldíszes időszak végén indul el az a településkonzentrációs folyamat, mely a tellek kialakulásához vezet (KALICZ–RACZKY 1987; MAKAY 1982, 124–125). A dél-alföldi Battonya-Parázstanya tell településén egy vékony tiszai réteg alatt vastag szakálhái rétegsor található, legalul korai szakálhái településekkel (SZÉNÁSZKY 1988, 5). A Lapos-halmi telep értelmezéséhez talán ez a többrétegű szakálhái adat a legjobb magyarázat.

A tipológiai jellegzetességek alapján az alapvetően késő vonaldíszes sajátosságokat mutató Lapos-halmi anyag tehát ebbe az átmeneti – a tellek kialakulásához vezető – időszakba sorolható. Ebből a korszakból azonban egyáltalán nem ismert vastag rétegsort létrehozó tell település az Alföld északi régiójában.

A roncsolásmentes vizsgálatok alapján jelenleg nem dönthető el a Lapos-halmi lelőhelyről, hogy a tell települések közé sorolhatjuk-e. Környezetéből való kiemelkedése és formája alapján tellnek tekinthetjük, de felmerül egy természetes dombon kialakított, csak néhány réteggel rendelkező település rekonstrukciója is. A lelőhelyen ősszel tervezett rétegtisztázó fúrások remélhetőleg eldöntik, hogy lehet-e tell településnek nevezni Mezőkeresztes-Lapos-halmot. A geofizikai felmérés eltérő irányú, intenzív anomáliái a lehatárolt rész közepén többrétegű településre utalnak, a lakószintek számát azonban ez a felmérés nem tudja meghatározni.

A térhasználat szempontjából fontos, hogy a domb közvetlen közelében, a lehatárolt területen kívül nem találtunk a felszínen neolitikus leletanyagot. A település dombjához csatlakozó négyzetes területet határoló mesterséges árok és a települési domb viszonya azonban olyan térhasználatot sejtet, mely az alföldi és dunántúli késő neolitikus közösségek esetében jellemző inkább, habár az árok/paliszád határolórendszerek megléte nem ismeretlen a középső neolitikum folyamán sem (RACZKY–ANDERS 2012). Mindezen jelenségeknek részben ellentmond a lelőhelyen található középső neolitikum végi leletanyag.

A késő neolitikus településkonzentrációhoz vezető folyamatban betöltött hasonló szerepet kapcsolnak Polgár-Ferenci-hát lelőhelyéhez is (RACZKY–ANDERS 2009; 2012, 280), melynek eddig publikált leletanyagában számos hasonló – többek között szakálhái és bükki jellemvonás is megtalálható.

ÖSSZEGZÉS

Az eddigi vizsgálatok alapján lehatárolhatjuk Mezőkeresztes-Lapos-halom település pontos belső magterületét, valamint közelebb kerültünk annak belső tagolásához. Meghatározhatunk egy területet a településtől északra, amely feltehetően szintén emberi tevékenység által jött létre, 20 méter szélességű árokkal határolt, téglalap alakú, és felszínén nem figyelhető meg leletanyag. A feltehetően mesterséges vonalú árokba valamikor a Tardi-patak vize is belefolyt, és a téglalap alakú terület északi oldalán el is metszhetette azt. Ennek további vizsgálatához rétegtani fúrások szükségesek.

Az előkerült leletanyag az AVK IV. fázisába sorolható, és a szakálhái, illetve bükki kultúrákkal mutat rokonságot. A település tellként való meghatározása csak a rétegtani fúrások után dönthető el. A lelőhely földrajzi helyzete, formája és térhasználata azonban mindenképp egyedülállóvá teszi.

RÖVIDÍTÉSEK

HOM Rég. Ad. – Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattár, Miskolc
MNL S – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
OSZK TK – Országos Széchényi Könyvtár Térképtára, Budapest

IRODALOM

BÁNFFY Eszter

1999 Az újkőkori lelőhely értékelése. In PETERCSÁK Tivadar–SZABÓ János József (szerk.): *Kompolt-Kistérség. Újkőkori, bronzkori, szarmata és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán – The Site of Kompolt, Kistérség. Neolithic settlement and graves, part of a Bronze Age cemetery, Sarmatian and Avar settlements*, Heves Megyei Régészeti Közlemények, Eger. 141–170, 351–356.

CSENGERI Pirooska

2010 A szakálhái kultúra települései Mezőkövesd-Nagy-fertőn és Mezőkövesd-Melegoldalban. Előzetes jelentés [Settlements of the Szakálhái culture at Mezőkövesd-Nagy-fertő and Mezőkövesd-Melegoldal in

- North-eastern Hungary – preliminary report]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLIX. 7–33.
- 2013 *Az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának késői csoportjai Északkelet-Magyarországon (Az újabb kutatások eredményei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében)*. PhD disszertáció, kézirat. ELTE BTK, Budapest.
- 2014 Late groups of the Alföld Linear Pottery culture in north-eastern Hungary. New results of the research in Borsod-Abaúj-Zemplén County. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* (Budapest) Ser. 3, No. 2. 501–507.
- FÜZESI, András–FARAGÓ, Norbert–RACZKY, Pál
2017 Tiszaug-Railway-station. An archaic Middle Neolithic community on the Great Hungarian Plain. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* (Budapest) Ser. 3, No. 5. 7–65.
- GOGÁLTAN, Florin
2003 Die neolithischen Tellsiedlungen im Karpatenbecken. Ein Überblick. In JEREM, Erzsébet–RACZKY, Pál (Hrsg.): *Morgenrot der Kulturen. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag*. *Archaeolingua* 15, Budapest. 223–262.
- GOLDMAN, György
1984 *Battonya-Gödrösök. Eine neolitische Siedlung in Südost-Ungarn*. Békéscsaba.
- HAJDÚ Melinda
2013 *A késő neolitikum kulturális és topográfiai sajátosságai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. MA szakdolgozat, kézirat. ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest.
- L. HAJDÚ Melinda
2015 Késő neolitikus település Tiszatardosról [Late Neolithic settlement at Tiszatardos]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, LIV. 79–111.
- HORVÁTH Antónia–MISKOLCZI Melinda
2019 Mezőnagymihály határa. Rövid jelentések – Short reports. In KISFALUDI, Júlia (szerk.), *Régészeti kutatások Magyarországon 2012 – Archaeological Investigations in Hungary 2012*. Budapest, 67.
- HEGEDŰS, Katalin
1985 The settlement of the Neolithic Szakálhát-group at Csanytelek-Újhalastó. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1982–83/1. 7–54.
- KALICZ, Nándor
1995 Siedlungsstruktur der neolithischen Herpály-Kultur in Ostungarn. In ASPES, Alessandra (Hrsg.): *Settlement Patterns between the Alps and the Black Sea 5th to 2nd Millennium B.C. Atti del Simposio Internazionale Modelli Insediativi tra Alpi e Mar Nero dal 5° al 2° Millennio A. C. Verona-Lazise 1992*. *Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona* (IIa serie). 67–75.
- KALICZ, Nándor–MAKKAY, János
1977 *Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*. *Studia Archaeologica* VII, Budapest.
- KALICZ, Nándor–RACZKY, Pál
1987 The Late Neolithic of the Tisza Region: a survey of recent archaeological research. In TÁLAS, László–RACZKY, Pál (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok. 11–30.
- KOÓS Judit
1991 Mezőkeresztes–Testhalom. In S. KOÓS, Judit (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1988–1990-ben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXVIII–XXIX. 665.
- 2003 Further data on Middle Neolithic clay pottery in Eastern Hungary. In JEREM, Erzsébet–RACZKY, Pál (Hrsg.): *Morgenrot der Kulturen. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag*. *Archaeolingua* 15, Budapest. 145–153.
- KOVÁCS Katalin
2013 *A tiszai kultúra településtörténetének, belső kronológiájának és kapcsolatrendszerének vizsgálata Északkelet-Magyarországon*. PhD disszertáció, kézirat. ELTE BTK, Budapest.
- LÓCZY Dénes
2011 *A Kapos árterének hidromorfológiája és táj-ökológiai értékelése*. MTA doktori értekezés, Budapest.
- MAKKAY János
1982 *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Budapest.
- RACZKY, Pál
2019 Cross-Scale Settlement Morphologies and Social Formations in the Neolithic of the Great Hungarian Plain. In GYUCHA, Attila (ed.):

- Coming Together. Comparative Approaches to Population Aggregation and Early Urbanization.* IEMA Proceedings, Vol. 8. State University of New York Press. 259–294.
- RACZKY Pál–ANDERS Alexandra
2009 Régészeti kutatások egy késő neolitikus településen – Polgár-Bosnyákdomb. Előzetes jelentés. [Archaeological research at a Late Neolithic settlement – Polgár-Bosnyákdomb. Preliminary Report]. *Archaeologiai Értesítő*, 134. 5–21.
- 2010 The times they are a-changin': revisiting chronological framework of Late Neolithic settlement complex at Polgár-Csőszhalom. In ŠUTEKOVÁ, Jana–PAVÚK, Peter–KALÁBKOVÁ, Pavlína–KOVÁR, Branislav (eds.): *PANTA RHEI. Studies in Chronology and Cultural Development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of his 75th Birthday.* Studia Archaeologica et Mediaevalia 11, Bratislava. 357–378.
- 2012 Neolithic enclosures in Eastern Hungary and their survival into the Copper Age. In BERTEMES, Francois–MELLER, Harald (Hrsg.): *Neolithische Kreisgrabenanlage in Europa. Internationale Arbeitstagung 7–9. Mai 2004 in Goseck (Sachsen-Anhalt) – Neolithic Circular Enclosures in Europe. International Workshop 7th–9th May 2004 in Goseck (Saxony-Anhalt, Germany).* Tagungen des Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle 8. Halle (Saale), 271–309.
- RACZKY, Pál–SEBŐK, Katalin
2014 The outset of Polgár-Csőszhalom tell and the archaeological context of a special central building. In FORȚIU, Sorin–CÎNTAR, Adrian (eds.): *In Honorem Gheorghe Lazarovici: Interdisciplinaritate în Arheologie*, Arhevest II.1. Szeged. 51–100.
- RACZKY Pál–MEIER-ARENDT Walter–KURUCZ Katalin–HAJDÚ Zsigmond–SZIKORA Ágnes
1994 Polgár Csőszhalom. Egy késő neolitikus település kutatása a Felső-Tisza-vidéken és annak kulturális összefüggései. [Polgár-Csőszhalom. A Late Neolithic settlement in the Upper Tisza region and its cultural connections (Preliminary report)]. *Jósa András Múzeum Évkönyve*, 36. 237–240.
- RACZKY Pál–FODOR István–MESTER Zsolt
2010 Régészeti kutatások Hajdúböszörmény–Pródi-halmon [Archaeological research at Hajdúböszörmény-Pródi halom, Hungary]. *Archaeologiai Értesítő*, 135. 161–182.
- RACZKY, Pál–ANDERS, Alexandra–FARAGÓ, Norbert–MÁRKUS, Gábor
2014 Short report on the 2014 excavation Polgár-Csőszhalom. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* (Budapest) Ser. 3. No. 2. 363–375.
- RACZKY, Pál–ANDERS, Alexandra–SEBŐK, Katalin–CSIPPÁN, Péter–TÓTH, Zsuzsa
2015 The times of Polgár-Csőszhalom. Chronologies of human activities on the Polgár-Csőszhalom horizontal settlement. In HANSEN, Svend–RACZKY, Pál–ANDERS, Alexandra–REINGRUBER, Agatha (eds.): *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea. Chronologies and Technologies from the 6th to the 4th Millennium BCE. International Workshop Budapest 2012.* Archäologie in Eurasien 31, Bonn. 21–48.
- SEBŐK Katalin–KOVÁCS Katalin
2009 Hengeres testű arcós edény töredékei a fiatal Szakálhádi-kultúra Rákóczi-falva határában feltárt településéről [A cylindrical face pot from the Late Szakálhád settlement at Rákóczi-falva]. In BENDE Livia–LŐRINCZY Gábor (szerk.): *Medinától Etéig. Tisztelgő írások Csalog József születésének 100. évfordulóján.* Szentés. 81–90.
- G. SZÉNÁSZKY Júlia
1979 A korai szakálhádi csoport települése Battonyán [The settlement of the Early Szakálhád group at Battonya]. *Archaeologiai Értesítő*, 106. 67–77.
- 1988 A korai szakálhádi kultúra Battonyán [Fundes aus der frühen Szakálhád-Kultur von Battonya]. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei*, 11. 5–29.
- SZÖRÉNYI Gábor–WOLF Mária–SIMON László
2009 Mezőnagymihály határa. Rövid jelentések – Short reports. In KISFALUDI, Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2008 – Archaeological Investigations in Hungary 2008.* Budapest. 230–232.

STROBEL, Michael

1997 Ein Beitrag zur Gliederung der östlichen Linienbandkeramik. Versuch einer Merkmalanalyse. *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 4/5. (1995/1996) 9–100.

TÍMÁR Gábor

2005 Az alluviális folyók alaktípusai és a típusok kialakulásának feltételei. Irodalmi áttekintés és gyakorlati következtetések. *Hidrológiai Közlemény*, 8/1. 1–10.

TÍMÁR Gábor–TELBISZ Tamás

2005 A meanderező folyók mederváltozása és az alakváltozás sebessége. *Hidrológiai Közlemény*, 85/5. 48–54.

WOLF Mária–SIMONYI Erika

1995 Előzetes jelentés az M3-as autópálya 10. leállóhelyének feltárásáról [Autobahn M3 10. Fundstelle]. *Somogyi Múzeumok Közleményei*, 11. 5–32.

NON-DESTRUCTIVE RESEARCH OF THE NEOLITHIC SETTLEMENT AT MEZŐKERESZTES-LAPOS-HALOM

Keywords: Neolithic Period, Szakálhát, Borsod Plain

The paper undertakes to present the non-destructive research carried out on the Neolithic hill of Mezőkeresztes-Lapos-halom. The site is a settlement hill that can be connected to the late period of the ALPC (Alföld Linear Pottery Culture), its stratigraphic conditions are not yet clear though. Based on geophysical surveys, it is a densely built-up area surrounded by an artificial boundary line. Typologically, the northern Szakálhát and the finds of the former Szilmeg group are closest to those presented here, and some features already point in the direction of the Late Neolithic Period. Data suggesting an artificial landscape around the site demonstrate conscious use of space. [translated by the authors]

Piroska Csengeri–Klára P. Fischl–Melinda Hajdú–Tamás Látos–Tamás Pusztai–Krisztián Tóth

